

**VILNIAUS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VIEŠOSIOS TEISĖS KATEDRA**

Kristinos Gerčienės
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Atstovaujamoji demokratija Lietuvoje 1918 - 1940 metais

Representative democracy in Lithuania in 1918-1940

Vadovas: prof. dr. (HP) Jevgenij Machovenko
Recenzentas: lekt. dr. Johanas Baltrimas

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe yra analizuojama svarbiausių atstovaujamosios demokratijos institucijų veiklos įstatyminis reglamentavimas, įgyvendinant svarbiausias valdžios funkcijas Lietuvoje 1918-1940 m., siekiama apibrėžti atstovaujamosios demokratijos sąvoką, taip pat šiame darbe yra siekiama išanalizuoti moterų veiklą ir vaidmenį valstybės kūrimo bei moterų balsavimo teisės suteikimo aplinkybes Lietuvoje 1918-1940 m.

Pagrindiniai žodžiai: suverenitetas, Lietuvos Taryba, Steigiamasis Seimas, Konstitucija, moterų balsavimo teisės, atstovaujamoji demokratija.

This work analyzes the legal regulation of the activities of the most important institutions of representative democracy in the implementation of the most important governmental functions in interwar Lithuania in 1918-1940, also one of the aim of this work is to analyze the activities and role of women in state building.

Keywords: sovereignty, the Council of Lithuania, Constituent Assembly, Constitution, women's voting rights, representative democracy.

TURINYS

IŽANGA	4
1. ATSTOVAUJAMOJI DEMOKRATIJA 1918-1940 M.	6
1.1. LIETUVOS TARYBA	7
1.2. STEIGIAMASIS SEIMAS	12
1.3. BALSAVIMO TEISĖS MOTERIMS SUTEIKIMAS IR JŲ DALYVAVIMAS STEIGIAMOJO SEIMO DARBE.....	22
1.4. MAŽASIS SEIMAS	26
2. SEIMAS	29
2.1. I SEIMAS	29
2.2. II SEIMAS	38
2.3. III SEIMAS.....	40
2.4. IV SEIMAS	49
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	54
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	56
SANTRAUKA	61
SUMMARY	62

IŽANGA

Šis darbas yra aktualus nagrinėjantiems dabartinę Lietuvos politinę situaciją ir istorines jos ištakas bei moterų politinių teisių pokytį tarpukariu. Darbe yra analizuojama tarpukario 1918-1940 m. Lietuvos atstovaujamosios demokratijos institucijų veikla, jų galia, todėl žvelgiant istoriškai galima pamatyti tam tikras reglamentavimo tendencijas, pokyčius bei situacijas, klaidas, kurios galėtų būti naudingos analizuojant dabartinę Lietuvos politinę situaciją. Taip pat darbe yra analizuojamas moterų balsavimo teisės suteikimas, aplinkybės, kuriomis ši teisė buvo suteikta, moterų veiklos pradžia svarbiausiuose to meto valstybės organuose.

Šio rašto darbo tikslas yra išanalizuoti svarbiausių atstovaujamosios demokratijos institucijų veiklos įstatyminių reglamentavimą, įgyvendinant svarbiausias valdžios funkcijas tarpukario Lietuvoje 1918-1940 m., taip pat išanalizuoti moterų veiklą ir vaidmenį valstybės kūrime bei moterų balsavimo teisės suteikimo aplinkybes Lietuvoje 1918-1940 m.

Darbo uždaviniai:

1. Apibrėžti atstovaujamosios demokratijos sąvoką.
2. Išanalizuoti Steigiamojo Seimo, kaip atstovaujamosios (reprezentuojančios) tautą institucijos darbo ypatumus.
3. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijų bei šalies įstatymų kaitą, išanalizuoti Seimo veiklos bei galios pokyčius besikeičiant politinei situacijai.
4. Išanalizuoti moterų balsavimo teisės suteikimo aplinkybes.
5. Išanalizuoti moterų vaidmenį besikuriančioje valstybėje bei dalyvavimą šalies valdyme: Steigiamajame Seime bei 1920-1940 m. Seimuose.

Darbo objektas – su atstovaujamosios demokratijos valdžios organų: Steigiamojo Seimo, I, II, III, IV Seimo ir Mažojo Seimo darbu susijusios teisės normos Lietuvoje 1918 -1940 m. Moterų balsavimo teisės suteikimas, moterų veikla Steigiamajame Seime ir 1920-1940 m. Seimuose.

Darbo tyrimo metodai: šiame darbe yra naudojamas lingvistinis tyrimo metodas, kurio pagalba yra apibrėžiamos atstovaujamosios demokratijos ir jos institutų sąvokos. Šiame darbe panaudoti sisteminis bei loginis metodai, padeda išskirti svarbiausias įstatymų nuostatas, kurios atskleidžia tiriamų atstovaujamųjų

institucijų galias ir jų funkcijas. Istorinis ir analitinis metodai šiame darbe naudojami nagrinėjant tarpukariu Lietuvoje priimtas konstitucijas, Seimo rinkimų įstatymo pakeitimus, pristant „Įstatymą apie draugijas“, bei kitus teisės aktus ir aiškinamasi kokiomis sąlygomis buvo priimtos tos teisės normos: politinėmis, tarptautinėmis ir socialinėmis. Remiantis lyginamuoju ir įstatymų leidėjo ketinimo metodais yra analizuojamas moterų balsavimo teisės suteikimas Lietuvoje tarpukariu ir šio proceso aplinkybės.

Darbas yra naujas ir originalus tuo aspektu, jog nagrinėjant atstovaujamąją demokratiją Lietuvoje 1918-1940 m. yra gilinama į svarbiausių valdžios institucijų, tokių kaip atstovaujamosios demokratijos organų veiklą bei kartu yra nagrinėjama ir moterų veikla besikuriančios valstybės kontekste. Taip pat rašto darbe aptariamas moterų dalyvavimas XX a. Lietuvos politikoje bei nagrinėjamos aplinkybės, kurioms esant Lietuvoje moterims suteikta balsavimo teisės.

Pagrindiniai šio darbo šaltiniai yra 1918 m. ir 1919 m. Pamatiniai Dėsniai, 1918-1940 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos, 1918 m. Vasario 16 deklarasija, 1919 m. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas, 1922 m. Seimo rinkimų įstatymas bei kiti susiję teisės norminiai aktai. Rašant darbą aktualiausi buvo šių autorių darbai: Mykolo Romerio, Mindaugo Maksimaičio, Vandos Daugirdaitės-Sruogienės, Vaidoto Vaičiūčio, Jevgenij Machovenko, Jono Švobos, Vilmos Akmenytės-Ruzgienės bei Virginijos Jurėnienės darbai.

1 Atstovaujamoji demokratija 1918-1940 m.

Atstovaujamoji demokratija, kitaip dar vadinama reprezentaciniu šalies valdymu, yra tokia demokratijos forma, kai tauta išrenka savo valios atstovus – reiškėjus ir perduoda jiems savo teisę atstovauti sprendimų vykdyme bei valstybės įstatymų leidyboje. Vienas iškiliausių XX a. Lietuvos teisės profesorių Mykolas Romeris valdžios suverenumą apibūdina pabrėždamas vidinio suvereniteto socialinį pobūdį: „nes valdžia nėra visai laisva, bet subordinuota socialinių jėgų santykiavimo padariniams valstybinėje teritorijoje, o valdantieji patys yra „kilę iš visuomenės, tam tikrų šios visuomenės veiksmų palaikomi ir remiami (Romeris, 1995, p. 245). Profesorius Mykolas Romeris pabrėžia, jog valdžios suverenumas nesudaro pačių valdančiųjų suverenumo, o valdžios suverenumas yra ne asmenišką valdančiųjų, bet socialinis visos funkcinės grupės fenomenas.

Tiesa, atstovaujamoje demokratijoje tautos išrinkti atstovai veikia savo nuožiūra, atsižvelgdami į savo asmeninę sąžinę, moralines nuostatas, tačiau ir paisydami šalies įstatymų bei konstitucijos. Įdomu tai, jog atstovaujamoje demokratijoje išrinkta valdžia negauna tiesioginių nurodymų iš juos išrinkusių rinkėjų, todėl veikia laisvojo mandato principu.

Moderniose teisinėse sistemose yra priimta manyti, jog suverenitetą tautos atstovai įgyvendina dėl to, jog suverenitetas yra jiems tautos patikėtas, todėl valdžia, kuri gauna tokį tautos pasitikėjimą turi atsižvelgti į bendrąjį gerį ir visuomenės vilią. Pasak XVII-XVIII a. filosofo Žano Žako Russo tautos atstovams gali būti perduota tik valdžia, bet ne suverenitetas. Atstovaujantieji negali būti laikomi tautos atstovais, kurių sprendimai būtų nekvestionuojami ir galutiniai, tačiau jie yra laikomi tautos įgaliojais vykdyti tam tikras jiems patikėtas funkcijas valstybėje (Žilys, 2004, p. 131 – 175).

Akcentuojama, jog toliau bus aprašoma ta vizija, kuria rėmėsi to meto Lietuvos veikėjai. Kalbėdamas apie tautos suverenitetą profesorius Mykolas Romeris rašė: „Steigiamoji galia yra ta, kuri kuria valstybę ir nustato jos konstituciją. Ši galia yra vienintelė suvereni, nes ji veikia tada, kai dar nieko nėra ir kai viską reikia sukurti... Ji yra visos politinės ir teisinės konstrukcijos – valdžios ir santvarkos – pradžia, šaltinis ir titulas. Tai esąs laisvas gaivalas, kaip jūra ir gamtos jėgos, jokios teisės nevaržomas. Tai ir esanti tautos suvereniteto įgimtoji teisė – reprezentaciniu dėsniu vykdoma jos gyvosios kartos, o tam tikra prasme – teisinės tautos. Kai valstybė jau yra įkurta ir jos

konstitucija nustatyta, steigiamoji galia nebeturi ką veikti, nes ji jau yra atlikusi savo kūrybinį darbą. Toji nuolatinė valstybės valdžia, kuri tada ima veikti – yra įsteigtoji, ji nebėra suvereninė, nes ji yra steigimo akto aprėžta: yra sudaroma ir gali veikti tik taip, kaip nustatė steigimo aktas.“ (Butvilavičius, 2009, p. 79 – 99). Tiesa, kalbėdamas apie suvereninę steigiamąją galią Mykolas Romeris pažymėjo, jog „(..) tokioje galioje esti ir ardomoji galia, galinti ir steigti, ir ardyti, ir reformuoti“ (Butvilavičius, 2009, p. 79 – 99).

Galime daryti išvadą, jog tiek Vilniaus konferencijos dalyviai, tiek Lietuvos Tarybos nariai rėmėsi ta demokratinės valdžios vizija, kurią Mykolas Romeris apibūdino kaip klasikine demokratijos konstrukcija¹ (Butvilavičius, 2009, p. 92) ir įsitikinimu, jog steigiamoji valdžia priklauso pačiai tautai ir yra įgyvendinama tiesiogiai arba išrinkus instituciją, kuri vykdytų tautos valią. Šiuo atveju, tai būtų – Steigiamasis Seimas (Machovenko, 2019, p. 163).

1.1 Lietuvos Taryba

1917 m. rugsėjo 18 – 23 dienomis Vilniuje buvo sušaukta Lietuvių konferencija, kuri paskelbė, kad: „Lietuva galėtų laisvai plėtotis, turi būti sukurta nepriklausoma Lietuvos valstybė, demokratiškais principais sutvarkyta (...). Steigiamasis seimas turės nustatyti valstybės pamatus ir santykius su kitomis valstybėmis“ (Klimas, 1990, p.7), to pasekoje Lietuvių konferencija išrinko vykdomąjį organą – Lietuvos Tarybą.

Lietuvos Taryba, kaip to meto vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamasi pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir Lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu paskelbė atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę, o kad: „Galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvos pamatus ir jos santykiams su kaimyninėmis valstybėmis turi būti sušauktas Steigiamasis Lietuvos Seimas Vilniuje, demokratišku būdu visų jos gyventojų išrinktas“ (1917 m. Vilniaus konferencijos politinės rezoliucijos) ir „(..) Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas steigiamasis seimas, demokratišku būdu visų jos gyventojų išrinktas“ (iš Lietuvos Tarybos 1918 m. Vasario 16-osios nutarimo).

¹ Knygoje „Suverenitetas“ Mykolas Romeris klasikine demokratijos konstrukciją apibūdino kaip trijų principų visumą: a). steigiamosios ir įsteigtosios valdžios suskirstymą, b). rašytąją konstituciją, c). įsteigtosios valdžios funkcinį suskirstymą.

Tiesa, nors Lietuvos Taryba, paskelbusi apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, skelbėsi esanti vienintelė lietuvių tautos atstovybė, iš esmės buvo sudaryta ne visuotinių demokratinių rinkimų būdu, o derinant parinkimą ir netiesioginius rinkimus. Lietuvos Taryba savo galias grindė aplinkybe, jog tuo metu, esant karui ir krašto teritorijai esant okupuotai, kitas, labiau demokratijos kanonus atitinkantis kelias atstovybei sudaryti paprasčiausiai buvo neįmanomas (Maksimaitis, 2011, p. 49). Norėdama išsaugoti tautos egzistavimą ir imtis valstybės atkūrimo, Lietuvos Taryba turėjo teisę ir pareigą kalbėti visos tautos vardu (Machovenko, 2019, p. 165). To meto Lietuvos Taryba veikė kaip pripažinta visuomeninio gyvenimo tvarkymo funkcijų nevykdanti visuomeninė politinė lietuvių tautai atstovaujanti institucija, kuriai Vokietijos okupacinė valdžia tepripažino menką patariamąsios institucijos vaidmenį (Maksimaitis, 2011, p. 10). Būtent dėl šių priežasčių Lietuvos Taryba turėjo kuo greičiau priimti Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą ir suorganizuoti Steigiamojo Seimo rinkimus, kuriuose visi balsavimo teisę turintys Lietuvoje – tiek lietuvių kilmės, tiek kitų tautų kilmės žmonės galėtų tiesiogiai, demokratiniu būdu išrinkti visai Lietuvos valstybei atstovaujančią instituciją – Steigiamąjį Seimą, kuris dar kartą išsakytų ir galutinai įtvirtintų Lietuvos Tarybos 1918 m. Vasario 16-osios akte įtvirtintas nuostatas, jog Lietuvos valstybė esanti nepriklausoma demokratinė respublika.

Kalbant apie atstovaujamąją demokratiją Lietuvoje 1918 – 1940 m., analizuojant 1918 m. Vasario 16-osios aktą svarbu aptarti suvereniteto principą, kaip buvo įsivaizduojama to meto Lietuvos veikėjų – kam priklauso suverenitetas.

Žvelgiant į 1918 m. Vasario 16-osios akto turinį matome, jog išrinkta Lietuvos Taryba kalba „lietuvių tautos“ vardu. Lietuvos Taryba iš tautos kildina savo galią ir pripažįsta jai suvereno statusą (Vaičaitis, 2016, p. 213). Vaidotas Vaičaitis daro išvadą, jog kalbant apie 1918 m. Vasario 16-osios akte užfiksuotą tautos suvereniteto sampratą, galima manyti, kad lietuvių (istorinė) tauta atsiskleidžia kaip pirminis suverenas, o vėliau atsiradusi Lietuvos (pilietinė) tauta yra išvestinė suvereniteto reiškęja (Vaičaitis, 2016, p. 214). Kadangi Lietuvos Tarybos pagrindinis uždavinys buvo atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę kartu su sostine Vilniuje ir sušaukti Steigiamąjį Seimą, ir nors šis organas visų pirma atstovavo istorinei (etninei) lietuvių tautai, tačiau jos ketinimas buvo apimti visų Lietuvos gyventojų lūkesčius, neatsižvelgiant į jų tautybę.² (Vaičaitis, 2016, p. 215).

² Tai liudija ir faktas, jog į Lietuvos Tarybą buvo išrinkti ir keletas bajorų, kurių gimtoji kalba buvo ne lietuvių - o lenkų, pavyzdžiui, Mykolas Biržiška, Jonas Smilgevičius.

Paminėtina, jog terminas „galutinai” tiek 1917 m. Vilniaus konferencijos rezoliucijoje, tiek 1918 m. Vasario 16-osios akte reiškia, jog demokratiniu būdu visos tautos išrinkta atstovaujamoji institucija – Steigiamasis Seimas, privalo galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvos pagrindus ir jos santykius su kitomis valstybėmis, o tai reiškė, jog kažkas šį darbą turi padaryti laikinai, todėl pabrėžiama, jog šios pareigos ėmėsi būtent Lietuvos Taryba, kaip vienintelė to meto tautos atstovybė.³

Lietuvos Tarybos priimtą 1918 m. Vasario 16-osios aktą galime laikyti pirmuoju modernios Lietuvos teisės aktu, kuriuo buvo atkurta Lietuvos valstybė. 1918 m. vasario 16-osios akte išvelgiame teisės transcendentinį retrospektyvumą, tai yra: „teisės žvelgimą atgal iš ateities perspektyvos“ (Vaičaitis, 2008, p. 30 – 31). Teisės transcendentinis retrospektyvumas reiškiasi tuo, jog 1918 m. Vasario 16-osios aktą priima valstybė, kuri priėmimo metu dar net neegzistuoja, o konstitucija yra priimama laikantis konstitucijos priėmimo taisyklių, kurios konstitucijos priėmimo metu irgi negalioja.

Kaip minėta anksčiau, Steigiamasis Seimas turėjo nustatyti valstybės pamatus galutinai, o tai reikštų, jog Lietuvos Taryba tai galėjo padaryti tik laikinai, todėl manytina, jog Lietuvos Taryba turėjo teisę ir įgaliojimus priimti laikinojo pobūdžio konstitucinius teisės aktus, o Steigiamasis Seimas – nuolatinis teisės aktus, tarpk kurių ir nuolatinę konstituciją (Maksimaitis, 2011, p. 352). Toks suvokimas buvo konstatuotas ir 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose, kurių būtent pavadinimas ir suponavo mintį, jog Lietuvos Taryba nesisavina Steigiamojo Seimo galių ir priima ne nuolatinę konstituciją, o tik Pamatinius Dėsnius. Pažymėtina, jog 1918 m. ir 1919 m. Pamatiniai Dėsniai *de facto*, vis dėlto, buvo atkurtos Lietuvos valstybės laikinosios konstitucijos (Vaičaitis, 2016, p. 177) ir tiek 1918 m., tiek 1919 m. Pamatiniai Dėsniai tiesiogiai įtvirtino jų viršenybę kitų teisės aktų atžvilgiu.

Pažymėtina, jog Lietuvos Tarybos: „priimtuose Pamatiniuose Dėsniuose yra įtvirtinti visi trys pagrindiniai šiuolaikinio vakarietiško mokslo apie valstybę skiriami modernios nacionalinės valstybės elementai: tauta, teritorija ir viešoji valdžia, taip pat visi trys valstybės formos elementai: valdymo forma – respublika, valstybinis režimas – demokratija, teritorinės sąrangos forma – unitarinė valstybė“ (Machovenko, 2019, p.

³ Vertinant Lietuvos Tarybos darbą klasikiniu demokratijos modelio požiūriu, Lietuvos Tarybos konstitucinė veikla ir veiksmai šiam modeliui nei prieštaravo, nei paneigė kitas tą modelį sudarančias vertybes.

167). Tiesa, Lietuvos Taryba stengėsi, kiek įmanoma, neapibrėžti dalykų, kurie yra ir bus Steigiamojo Seimo galioje.⁴

Žvelgdami į 1918 m. bei 1919 m. tekstus iš tiesų matome, jog Pamatiniai Dėsniai Lietuvos Tarybai suteikė laikinojo parlamento statusą. Lietuvos Taryba vykdė šias klasikines modernaus parlamento funkcijas: įstatymų leidybą, vykdomosios valdžios parlamentinę kontrolę, tarptautinių sutarčių ratifikavimą, įvairių valstybės institucijų steigimą, biudžeto tvirtinimą ir priežiūrą – pastaroji buvo įtvirtinta vėliau – 1919 m. Pamatiniuose Dėsnuose (Machovenko, 2019, p. 168).

Verta paminėti, jog tiek 1918 m., tiek 1919 m. Pamatiniuose Dėsnuose nebuvo kai kurių parlamentarizmo elementų, pavyzdžiui: parlamentarų imuniteto⁵, atlygio už darbą parlamente, laisvojo mandato. Šie dalykai nebuvo aptarti Pamatiniuose Dėsnuose todėl, jog pati Lietuvos Taryba buvo išrinkta iš Vilniaus konferencijos dalyvių, vėliau kooptuojant narius, o ne išrinkta pačios tautos. Galime daryti išvadą, jog Lietuvos Taryba nuo pat sukūrimo momento buvo tam tikras parlamento pakaitalas, kitaip vadinamas *-kvazi* arba *paraparlamentu*.

Galime sutikti su nuomone, jog žvelgiant į Lietuvos Tarybos galias teisėkūros srityje pačios Lietuvos Tarybos vaidmuo nėra vienareikšmiškas. Suteikdamas Ministrų kabinetui įstatymų leidybos prerogatyvą, Lietuvos Taryba įstatymų leidžiamąją valdžią pasidalijo su alternatyviu įstatymų leidėju (Machovenko, 2019, p. 169). Mindaugo Maksimaičio nuomone tokiu būdu Lietuvos Taryba žengė žingsnį atgal – savo vaidmens menkinimo link (Maksimaitis, 2011, p. 269).

Tradiciskai parlamentarizmas yra siejamas su valdymo forma, o suvokiamas kaip parlamento galių išskėlimas kitų valdžios institucijų atžvilgiu, todėl galėtume manyti, jog Lietuvos Tarybos vaidmens sumenkinimas galėtų reikšti ir pačio parlamentarizmo menkinimą. Svarbus žingsnis buvo žengtas priimant 1919 m. Pamatinius Dėsnius: „Dabar Laikinoji konstitucija iš esmės pakeitė pagrindinių valstybės organų sistemą“ (Maksimaitis, 2002, p. 186); „(...) šis Valstybės tarybos kūrinys pasmerkė savo kūrėją virsti antraeilės svarbos, nelabai pastebima ir net apskritai nelabai reikalinga institucija, demokratijos butaforija ir net savotišku balastu, be kurio apskritai galima drąsiai apsieiti (Maksimaitis, 2011, p. 294). 1918 m. Pamatiniuose Dėsnuose apie Lietuvos Tarybą yra rašoma: „1. Vyriausius laikinuosius Valstybės organus sudaro: a) Valstybės Taryba, b) Valstybės Tarybos Prezidiumas kartu su Ministerių Kabinetu“ o

⁴ Pavyzdžiui, 1918 m. ir 1919 m. Pamatiniuose Dėsnuose nerasime vartojamo termino „demokratija“, nors iš Pamatinių Dėsnų teksto akivaizdu, apie kokį režimą mes kalbame.

⁵ Parlamentarų imunitetą jau matome 1920 m. Laikinojoje Valstybės Konstitucijoje. 1920 m. Laikinosios Valstybės Konstitucijos 17 str. pabrėžiama, jog: „Steigiamojo Seimo nario asmuo neliečiamas“.

pačiai Lietuvos Tarybai yra skiriamas visas antras skyrius iškart po bendrosios dalies (Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai, 1918). Kai žvelgiame į 1919 m. balandžio 4 d. Pamatinius Dėsnius ten atsispindi kitokia tvarka: „1. Vyriausius Valstybės Valdžios organus sudaro: a) Valstybės Prezidentas, b) Valstybės Taryba, c) Ministrų Kabinetas“, o Lietuvos Tarybai yra skiriamas ketvirtasis skyrius po bendrosios dalies, valstybės prezidento ir jo kompetencijos aptarimo bei valstybės prezidento teisės leisti įstatymus (Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai, 1919). Taigi, galime sutikti su nuomone, jog parlamentarizmas, kuris atitiko britiškąjį visagalio parlamento suvereno modelį, 1919 m. balandžio 4 d. Pamatiniuose Dėsnuose labiau panešėjo į prancūziškojo parlamento modelį, konkrečiau, dominuojančios vykdomosios valdžios atžvilgiu (Machovenko, 2019, p. 170).

Apibendrinant 1918 m. Vasario 16-osios aktą galime teigti, jog jis yra nepakeičiamas teisės aktas ne tik todėl, jog jame nėra numatyta keitimo tvarka, tačiau ir todėl, jog šis aktas yra pirminis steigiamasis konstitucinis teisės aktas, mūsų nepriklausomybės deklaracija, kuri įtvirtino Lietuvos valstybingumą bei šias demokratijai svarbias vertybes: teisės viršenybės principą, tautos suverenitetą, parlamentarizmą. Šios vertybės kaip 1918 m. Vasario 16-osios tąsa atsispindėjo ir kituose vėlesniuose Lietuvos konstituciniuose steigiamuosiuose teisės aktuose, kaip antai: 1920 m. Gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijoje, 1922 m. Konstitucijoje, 1949 m. Vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracijoje, 1990 m. Kovo 11-osios akte, bei 1992 m. Spalio 25 d. Konstitucijoje.

Apibendrinant 1918 m. ir 1919 m. Pamatinius Dėsnius galime konstatuoti, kad nors šie konstituciniai aktai formaliai nevadinami „Lietuvos Respublikos Konstitucijomis“ paminėtomis 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos preambulėje⁶ pagal savo turinį ir priėmimo formą jie yra Lietuvos konstitucionalizmo istorijos bei tradicijos dalis. Akcentuojama, jog po 1918 m. Vasario 16 d. akto, tiek 1918 m., tiek 1919 m. Pamatiniai dėsniai buvo atitinkamai antrasis ir trečiasis atkurtos Lietuvos konstitucinis aktas (Vaičaitis, 2011, p. 180). Remiantis Pamatinių Dėsnių turiniu, pavyzdžiui, Steigiamojo Seimo rinkimų, žmogaus teisių nuostatų, galime manyti, jog jie tęsė demokratinį 1918 m. Vasario 16-osios įsipareigojimą.

⁶ Kadangi 1918 m. ir 1919 m. Pamatiniai Dėsniai buvo priimti iki 1920 m. gegužės 15 d., kai Steigiamasis Seimas priėmė sprendimą dėl Lietuvos respublikinės valdyme formos.

1.2 Steigiamasis Seimas

Skirtingai nuo Lietuvos Tarybos, išskyrus tautą, Steigiamajam Seimui nebuvo būtina taikstytis su kieno nors valdžia. Steigiamasis Seimas buvo steigiamosios galios reiškėjas: „Steigiamoji galia yra ta, kuri nustato valstybės valdymo formą bei priima Konstituciją. Steigiamoji galia yra suvereni, nes veikia tuo metu, kai dar nieko nėra ir reikia viską sukurti. Ši galia yra visos politinės bei teisinės konstrukcijos – valdžios ir santvarkos – šaltinis. Ji yra nevaržoma jokios teisės. Kai steigiamoji valdžia sukuria teisinius pamatus ir priima Konstituciją, steigiamoji galia netenka savo galios, nes yra įvykdžius savo pareigą“ (Romeris, 1995, p. 175 – 176).

Žvelgiant iš steigiamosios galios požiūriu Steigiamasis Seimas ir jį išrinkusi tauta skiriasi tuo aspektu, jog tauta turi steigiamąją galią, tauta apsprendžia, o Steigiamasis Seimas įgyvendina tautos valią, teisiškai įformina ir paviešina sprendimą (Machovenko, 2019, p. 171). Pažymėtina, jog tauta gali įgyvendinti steigiamąją galią ir be pačio Steigiamojo Seimo ir gali varžyti Steigiamąjį Seimą, tokiu būdu pastarasis negali nukrypti nuo tautos valios ir neturi laisvojo mandato. Žvelgiant iš priešingo požiūriu kampo, Steigiamasis Seimas tokios galios neturi, todėl negali varžyti tautos.

Steigiamasis Seimas buvo renkama, laikinojo pobūdžio institucija, kuri turėjo tikslinę savo paskirtį – tikslą, dėl kurio buvo įsteigta. 1920 m. balandžio 14 – 15 d. išrinktas Steigiamasis Seimas buvo atstovaujamoji institucija, kuri pagal savo įgaliojimų apimtį buvo neribotos kompetencijos, kitaip sakant – suvereni institucija. Galime manyti, jog tuo metu Steigiamojo Seimo įgyvendinama steigiamoji valdžia buvo pirminė, kadangi 1919 m. Pamatiniai Dėsniai neteko galios susirinkus Steigiamajam Seimui 1920 m. gegužės 15 d., o tiksliau – posėdį atidariusiam Lietuvos valstybės prezidentui Antanui Smetonai tarus: „Remdamasis Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymu, skelbiu Steigiamąjį Seimą esant atidarytą ir prašau vyriausiąjį jo narį imti pirmininkaujančio Seimui vietą.“ (Pirmojo Steigiamojo Seimo posėdžio stenograma, 1920).

Pažymėtina, jog 1919 m. Pamatiniai Dėsniai savo galiojimo terminą *expressis verbis* nebuvo nustačiusi, o Steigiamasis Seimas nepriėmė akto, kuriame 1919 m. Pamatiniai Dėsniai būtų netekę savo galios, tačiau pačių Pamatinių Dėsnių preambulėje buvo numatyta, jog pastarieji galioja iki: „Lietuvos valstybės formą galutinai nustačiusios Steigiamojo Seimo rezoliucijos priėmimo momento, o Steigiamasis Seimas *expressis verbis* įtvirtino tą formą, kurią (nors ir nelabai aiškiai) prieš tai nustatė Taryba – vadinasi, Steigiamasis Seimas patikslino turimas (Tarybos

nustatytas) konstitucines nuostatas, ir jo steigiamoji valdžia tokiu atveju laikytina ne pirmine, o nustatyta arba išvestine“ (Machovenko, 2019, p. 172).

Steigiamojo Seimo pirmojo posėdžio atidaryme Lietuvos prezidentas Antanas Smetona tarė: „Laikinoji Valdžia nebelaiko savo pareiga ir savo kompetencija nurodinėt, kas ir kaip toliau turi būt padaryta. Čia jau Steigiamojo Seimo uždavinys. Atiduodama valdymą Steigiamajam Seimui laikinoji valdžia linki kuo didžiausios kloties jo darbui.“ (Pirmojo Steigiamojo Seimo posėdžio stenograma, 1920).

Galime sutikti su nuomone, kai Steigiamojo Seimo posėdžio atidarymo momentu laikinoji valdžia pasiskelbė nebeegzistuojanti – tuo pačiu ir 1919 m. Pamatiniai Dėsniai, kuriais laikinoji valdžia rėmėsi, neteko teisinės galios, todėl ir Steigiamojo Seimo turima valdžia galėjo būti laikoma pirminė, o ne išvestinė ar nustatytoji. (Machovenko, 2019, p. 172). Čia galime įžvelgti ir kitą aspektą. Laikinosios valdžios atsistatydinimas bei 1919 m. Pamatinių Dėsnų galiojimo pabaiga „atlaisvino“ teisinę ir politinę erdvę tam, kad Steigiamasis Seimas galėtų veikti nevaržomai ir niekam nekiltų net menkiausių abejonių dėl jo galimybės laisvai reikšti tautos valią.“ (Machovenko, 2019, p. 173). Buvo manyta, jog priimant visai tautai svarbią ir reikšmingą rezoliuciją, Steigiamojo Seimo niekas neturi teisės net hipotetiškai riboti ar varžyti, ar stovėti šalia jo, todėl priimant 1920 m. gegužės 15 d. rezoliuciją, tuo metu Steigiamasis Seimas buvo vienintelė aukščiausioji Lietuvos institucija, tuo metu buvo padaryta pauzė, kurios metu greta Steigiamojo Seimo nebuvo jokių aukščiausiųjų institucijų, kurios turėtų įstatymų leidžiamąją ar vykdomąją valdžią. Sutinkame su nuomone, jog tokiu būdu to meto Lietuvos veikėjai stengėsi būti kuo labiau korektiškais ir laikytis įstatymo dvasios (Maksimaitis, 2010, p. 111 – 118) ir įgyvendinti steigiamosios ir įsteigtosios valdžios doktriną kuo preciziškiau.

Tik besikuriančiai Lietuvos valstybei Steigiamojo Seimo sušaukimas buvo laikomas pamatiniu ir pačiu svarbiausiu laikinosios vyriausybės darbų sąrašė. Galime teigti, jog „Steigiamasis Seimas“ buvo vykęs bandymas į modernią lietuvių kalbą išversti prancūzišką terminą – *assemblee constituante*, kuris reiškė demokratiniu būdu išrinktą visuotinį tautos susirinkimą, skirtą atlikti ne tik ordinarinio parlamento funkcijas, bet ir konstitucijai, kitiems steigiamojo pobūdžio aktams priimti (Vaičaitis, 2016, p. 212). Steigiamojo Seimo vienas iš svarbiausių uždavinių buvo parengti ir priimti Konstituciją – pagrindinį valstybės teisės aktą. Šis aktas turėjo apibrėžti valstybės valdymo formą, pagrindines valdžios institucijas bei jų funkcijas ir galias, piliečių teises, laisves bei pareigas.

1917 m. Vilniuje sušaukta Konstituanta turėjo nustatyti Lietuvos valstybės pamatus ir santykius su kitomis valstybėmis, o Steigiamasis Seimas turėjo neseniai nepriklausomybę paskelbusią Lietuvos valstybę ir jos valdžios laikinąjį pobūdį pakeisti tvariu valstybės ir nuolatinės valdžios pobūdžiu, kitais žodžiais sakant, ją stabilizuoti ir įteisinti (Romeris, 1990, p. 86). Nors 1918 m. Nepriklausomybės akte buvo nurodyta, kad Steigiamasis Seimas turi būti sušauktas kiek galima greičiau, Steigiamojo Seimo rinkimai buvo paskelbti praėjus tik dvejiems metams po 1918 m. Vasario 16 d. akto priėmimo.

Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas buvo priimtas 1919 m., o pats Steigiamasis Seimas išrinktas tik 1920 m. balandžio 14 – 15 dienomis, papildomai buvo renkama ir balandžio 16 dieną. Tiesa, rinkimų ir Steigiamojo Seimo sušaukimo uždelsimą lėmė keletas priežasčių: nepriklausomybės karai, kurie trukdė rinkimams: Sovietų Rusijos įsiveržimas ir dalies Lietuvos teritorijos okupacija, bermontininkų išpuoliai Lietuvoje, 1919 m. lenkų sukilimas prieš Lietuvos vyriausybę, Lietuvos teritorijos dalis buvo užimta priešų,⁷ taip pat Steigiamąjį Seimą buvo vengta rinkti, kol krašte buvo vokiečių kariai (paskutiniai buvo išvesti 1919 m. gruodžio mėnesį), todėl 1919 m. antroje pusėje jau klostėsi palankesnės rinkimų galimybės (Lietuvos Respublikos Seimo spaudos tarnyba, 2000) ir rinkimai galėjo įvykti 1920 metų balandžio 14 – 16 dienomis.

Tam, jog Steigiamasis Seimas būtų pripažintas teisėtai išrinkta atstovaujama institucija, reikėjo laikytis tam tikrų principų, kurie tuo metu jau buvo pripažintas standartas. Šie standartai buvo įtvirtinti 1921 m. rugsėjo 21 d. Vilniaus konferencijos rezoliucijoje, 1918 m. Vasario 16-osios akte, 1918 Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose ir 1919 m. Laikinojoje Konstitucijoje.

Šioje vietoje būtina paminėti ir moterų galimybę balsuoti Steigiamojo Seimo rinkimuose. Prieš šimtą metų Lietuvos valstybė atsidūrė apsuptyje šalių, kurios pirmosios pripažino lygias vyrų bei moterų balsavimo teises. Tokios išsivysčiusios šalys, kaip Šveicarija, Portugalija bei Lichtenšteinas, moterų rinkimų teisę atitinkamai įtvirtino tik 1971 m., 1974 m., 1984 m. 2018 m. lapkričio 2 d. atšventėme 100 metų sukaktį, kai Lietuvos Respublikoje buvo leista balsuoti moterims, todėl ši data mums parodo, koku keliu 1918 m. buvo visuomenė pasiryžus eiti, visuomenės brandą ir norą puoselėti demokratiją. Šiame darbe bus plačiau nagrinėjamas moterų vaidmuo

⁷ Rinkimų įstatymu teritorija buvo padalinta į dešimt rinkimų apygardų, tačiau rinkimai vyko tik šešiose, nes kitos apygardos buvo užimtos.

Lietuvoje 1918-1940 m., taip pat moterų rinkimų teisės suteikimas, jų užimti politiniai, visuomeniniai postai.

1920 m. balandžio 14 – 16 d. įvykę rinkimai buvo pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti bei tiesioginiai rinkimai Lietuvoje. Balsuoti atvyko net 90 % visų balsą turinčių piliečių. Balsuotojų pilietinį aktyvumą lėmė ne tik pirmieji rinkimai, bet ir kryptinga politinių partijų veikla. Rinkimuose dalyvavo 31 partija arba politinis blokas, žydų, lenkų bei vokiečių tautinės mažumos. Pabrėžiama, jog tiek gyventojų, tiek partijų politinis aktyvumas rinkimuose į Steigiamąjį Seimą buvo reikšmingas žingsnis, kuriant modernią, demokratinius pagrindais grįstą valstybę. Rinkimų įstatymas nustatė minimalų amžiaus cenzą – 21 metų aktyviai rinkimų teisei bei 24 metų – pasyviai rinkimų teisei. Pagal rinkimų įstatymą numatytas bendras mandatų skaičius buvo 229, tačiau rinkimuose negalėjo dalyvauti želigovskininkų kontroliuojama Rytų Lietuva kartu su Vilniumi. Pagal Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo 4 straipsnį balsavimas buvo apribotas nusikaltėliams, valstybės išdavikams bei kariams. Tiesa, vėliau Ministrų kabinetas išaiškino Steigiamojo Seimo svarbą ir visų piliečių pareigą dalyvauti Steigiamojo Seimo rinkimuose, todėl po 1920 m. kovo 25 d. atsisaukimo kariams buvo suteiktos visos balsavimo teisės, t.y. ne tik rinkti savo atstovus, bet ir būti išrinktiems patiems, amžiaus cenzas sumažintas iki 17 metų, atsižvelgiant į to meto savanorių amžių (Čepėnas, 1986, p. 676). To pasekoje rinkimuose galėjo dalyvauti daugiau valstybės piliečių.

Steigiamojo Seimo rinkimų procedūrą sudarė šie aspektai: visa valstybės teritorija buvo padalinta į rinkimų apygardas, kurių kiekviena kaip vienetas turėjo gauti tam tikrą mandatų skaičių ir išrinkti atitinkamą atstovų skaičių, o kiekviena apygarda balsavimo procedūrai atlikti buvo suskirstoma apylinkėmis, kaip balsavimo vietos (bet ne mandatų dispozicijos) vienetas.

Rinkimų veiklai organizuoti buvo steigiami tokie organai: apylinkės komisija, apygardos komisija ir Vyriausioji rinkimų komisija, kuri buvo vyriausioji tvarkytoja bei centralizuojanti visą rinkimų darbą. Valsčių ir miestelių vietos savivaldybės sudarė vietos rinkimų sąrašus: įstatymas sutvarkė šių sąrašų viešumą, jų tikrinimą, skundus bei ginčus dėl jų, taip pat šių skundų sprendimą, kuriam nustatė dvi instancijas: atitinkamą apygardos komisiją ir Vyriausiąją rinkimų komisiją. Kandidatų sąrašai atitinkamai buvo įteikiami apygardos komisijai. Sąrašai buvo pasirašomi rinkimų grupės, susidedančios iš 50 rinkimų (Romeris, 1990, p. 88).

Vienoje apygardoje vienas kandidatas galėjo būti įrašytas tik į vieną sąrašą, bet jis galėjo būti įrašytas keliose apygardose – kiekvienoje į vieną, tačiau ne daugiau kaip

5 apygardose. Taip pat buvo nustatytas terminas sąrašų trūkumams pašalinti. Jei buvo paduotas iš viso vienas sąrašas apygardoje, šiam sąrašui ir atitekdavo visi apygardos mandatai, o balsavimas nedaromas. Balsavimas apylinkėje galėjo vykti 2 dienas, tiesa, vėliau – įstatymų nustatyta tvarka buvo leista pratęsti balsavimą iki 3 dienų.

Balsavimo dieną tiek darbininkai, tiek samdiniai ir tarnautojai buvo atleisti nuo darbo *ipso jure*. Buvo stengiamasi sudaryti kuo palankesnes sąlygas, jog kuo daugiau žmonių galėtų atvykti į rinkimus. Balsavimo kortelėje buvo įrašomas vienas išstisas kandidatų sąrašas, nes balsuoti buvo leista tik už visą sąrašą *en bloc*. Kortelėje nebuvo galima nieko prirašyti ar pažymėti, pataisyti, taip pat kažką išbraukti. Kiekvienas rinkikas gavo tiek kortelių, kiek yra apygardoje pareikštų ir komisijos pripažintų sąrašų, t.y. kiekvienam sąrašui po vieną kortelę. Taip pat partijos ar grupės, kurios buvo pareiškusios sąrašus, galėjo atspausdinti ir dalinti korteles su savo sąrašais, tiesa, jos turėjo atitikti komisijos keliamus reikalavimus. Balsuojama buvo įdėjus vieną balsavimo kortelę į iš komisijos pačioje balsavimo vietoje gautą jų oficialų voka, kuris uždarytas įdedamas į balsų dėžę.

Balsavimui pasibaigus apylinkės komisija atidaro dėžę, suskaičiuoja vokus, juos apžiūri, tada suskaičiuoja kiekvieno sąrašo balsus. Kortelės, turinčios trūkumų buvo diskvalifikuojamos ir surašomas šių veiksmų protokolas, išsiunčiant medžiagą apygardos komisijai. Vėliau visą apylinkių komisijų darbą patikrino ir rinkimų rezultatus apygardoje nustatė apygardos komisija. Tiesa, visus skundus dėl rinkimų galutinai sprendė Vyriausioji rinkimų komisija, kuri turėjo teisę anuliuoti vykusius rinkimus, kurie tada atitinkamojoje apygardoje buvo pakartojami. Išrinktais paskelbtų atstovų mandatų teisėtumu visais atžvilgiais *matu proprio* suvereniškai sprendė pats išrinktas Steigiamasis Seimas. Kaip matome, numatant tokią rinkimų tvarką buvo stengiamasi, jog šie rinkimai būtų kuo įmanoma demokratiškesni ir sąžingesni.

Tiesa, rinkimai į Lietuvos Steigiamąjį Seimą nevyko Vilniaus krašte, kurį tuomet administravo okupacinė Lenkijos valdžia, taip pat rinkimai nevyko ir Klaipėdos krašte, kurį tuo metu administravo Prancūzija.

Iš visuotiniuose rinkimuose slaptu balsavimu pagal proporcinę sistemą išrinktų 112 Steigiamojo Seimo narių: 59 atstovavo krikščionius demokratų, 29 valstiečių sąjungą ir socialistus liaudininkus, 12 Lietuvos socialdemokratų. Likusius mandatus pasidalino tautinių mažumų atstovai Seime: 6 žydai, 3 lenkai, 1 vokiečių ir 3 nepartiniai nariai. Iš esmės, rinkimus į Steigiamąjį Seimą laimėjo Lietuvos krikščionių demokratų partija, kuri su jai pačiai artimomis partijomis – Lietuvos ūkininkų sąjunga ir Lietuvos darbo federacija gavo beveik 53 % vietų seime. Steigiamajame Seime moterų

parlamentarių dirbo daugiausia, lyginant su vėliau vykusiais tarpukario Seimo rinkimais. Steigiamojo Seimo darbo metu į jį buvo išrinktos 5 moterys, o per visą kadenciją dirbo aštuonios.

Prie krikščionių demokratų pergalės rinkimuose prisidėjo glaudūs ryšiai su Katalikų bažnyčia. Kunigai agitavo nebalsuoti prieš „bedievius“ ir „cicilikus“ (socialistus), bet savo balsus atiduoti tikintiems katalikams. Pagal balsų daugumą antroje vietoje liko Lietuvos valstiečių sąjunga ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija, šios partijos 1922 m. pabaigoje susijungė į vieną partiją pasivadinusią – Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą. Rinkimuose partijos gavo ketvirtadalį balsų. Trečioje vietoje liko socialdemokratai. Tiesa, rinkimai neapsiėjo be staigmenų, didžiausias netikėtumas – prezidentinės tautininkų partijos netikėta nesėkmė.

Šioje situacijoje galėtume išvelgti keletą šios partijos nesėkmės priežasčių: partija ragino balsuoti rinkėjus rinkti į Seimą ne partijų atstovus, bet pavienias asmenybes, pažymėtina, jog kandidatų sąrašė blizgėjo žinomų asmenų vardai – Jono Basanavičiaus, Augustino Valdemaro, Martyno Yčo, Vinco Krėvės bei Juozo Tumo - Vaižganto pavardės, taip pat partija neiškėlė populiarių socialinių šūkių, ir pasisakė prieš žemės reformą, už kurią taip agitavo rinkimus laimėjusios partijos. Taip tautininkų partija pasirašė sau politinės mirties nuosprendį, nes visose rinkimų apygardose bendrai surinko tik 12 tūkstančių balsų. Net to meto garsus teisės profesorius Mykolas Romeris teigė, jog tautininkų partijos atstovų nebuvimas Steigiamajame Seime buvo ryškus Seimo trūkumas. Šios partijos atstovavimas Steigiamajame Seime būtų leidęs iš esmės centristiniam krikščionių demokratų blokui tinkamiau balansuoti tarp kairės ir dešinės pozicijų. Šiuo atveju buvo teigiama, jog Steigiamasis Seimas be Antano Smetonos, Augustino Valdemaro ir Martyno Yčo buvo lyg „vienarankis“, be dešinės rankos, ir todėl pernelyg radikalus (Vaitiekūnas, 1970, p. 461).

Pirmasis Steigiamojo Seimo posėdis įvyko 1920 m. gegužės 15 dieną, tuometinėje laikinojoje Lietuvos sostinėje Kaune, miesto teatro rūmuose. Garbė pirmininkauti pirmajam Steigiamajam Seimui teko garsiai to meto Lietuvos visuomenės veikėjai, vyriausiai pagal amžių Seimo nariai – moteriai Gabrielei Petkevičaitėi - Bitei⁸. Tarp 112 atstovų buvo įvairaus sluoksnio ir įvairių profesijų atstovų: 15 ūkininkų, 7 darbininkai, 4 amatininkai, 10 kunigų, 1 rabinas, 13 pedagogų

⁸ Apie tai plačiau kalbama 1.3 skyriuje „Balsavimo teisės moterims suteikimas ir jų dalyvavimas steigiamojo Seimo darbe“.

(tarp kurių daugiausia mokytojų), 11 teisininkų, 11 gydytojų ir vaistininkų, 7 kariškiai, 15 valdininkų ir tarnautojų, 3 rašytojai, 3 inžinieriai, 3 agronomai ir 9 kitų profesijų atstovai (paminėtini: visuomenininkai, vargonininkas, kooperatininkas ir kiti atstovai.). Steigiamojo Seimo narių išsilavinimas buvo aukštesnis už to meto vidutinio Lietuvos piliečio išsilavinimą, tačiau asmenų, turėjusių aukštojo mokslo diplomus, Seime buvo mažuma⁹. Verta paminėti, jog tarp Seimo narių buvo šeši 1918 m. Vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarai, vėliau du Steigiamojo Seimo nariai – Aleksandras Stulginskis ir Kazys Grinius buvo išrinkti Lietuvos Respublikos Prezidentais.

Pačią pirmą atidarymo dieną Steigiamasis Seimas pradėjo darbą nuo vieningai balsų dauguma priimtose rezoliucijos (Lietuvos Steigiamojo Seimo statutas, 1920). Rezoliucija konstatavo Nepriklausomos Lietuvos valstybės su sostine Vilniumi įsteigimą, laisvos nuo bet kokių ryšių, kada nors jungusių ją su kuria nors valstybe. Ši rezoliucija tvirtai nustatė pamatinį įkurtos Lietuvos valstybės suverenumą (Romeris, 1990, p. 93). Steigiamasis Seimas nustatė Lietuvos valstybę esant demokratine respublika, taip įtvirtinant jos valstybės valdymo formą.

Pagal 1919 m. Steigiamojo Seimo statutą Steigiamojo Seimo darbui vadovavo 7 narių prezidiumas (pirmininkas, 2 pavaduotojai ir 4 atstovai). Antroji Seimo darbą koordinavusi institucija tapo Seniūnų sueiga, kuri susidėjo iš Ministro Pirmininko ir frakcijų atstovų. Pagal Statuto 32 straipsnį minimalus frakcijos narių skaičius turėjo būti bent 3 Seimo nariai. Įstatymų projektams ruošti bei įvairiems reikalams svarstyti buvo sudaromos nuolatinės ir laikinosios komisijos. Pažymėtina, jog Seimo nariai turėjo įstatymų kūrimo teisę, bent 8 Seimo atstovai galėjo pateikti įstatymo projektą Seimo plenumui, kuris arba priimdavo projektą ir perduodavo svarstyti atitinkamai komisijai, arba jį atmesdavo. Pavieniai Steigiamojo Seimo nariai arba mažesnės negu 8 atstovų grupės įstatymų projektus galėjo teikti komisijoms, kurios turėjo galią spręsti ar priimti projektą svarstymui ar jį atmesti. Pabrėžiama, jog pagal Statutą ne mažiau kaip 8 Seimo narių grupė turėjo interpeliacijos Ministrų kabinetui teisę ir kiekvienas atstovas – paklausimo teisę.

Steigiamojo Seimo posėdžiai buvo vieši, tačiau pagal Statuto 64 straipsnį, Seimo pirmininkui arba 10 narių pasiūlius, posėdžiai galėjo būti uždari. Seimo statutas taip pat numatė tvarką posėdžiuose, kuriuose aiškiai nesilaikant taisyklių, keliant šurmulį asmuo galėjo būti pašalintas iš posėdžio. Steigiamojo Seimo nutarimai buvo

⁹ Čia galime palyginti su I Seimu, kuriame padėtis tiesa pasikeitė, jame dominavo inteligentijos atstovai.

priimami atviru balsavimu, tačiau pareikalavus bent 10 Seimo atstovų, turėjo būti balsuojama slapta, tai numatė Statuto 106 straipsnis. Rinkimai Seime vyko slapta, pareikalavus bent vienam atstovui, o esant nemažiau kaip ketvirtadaliui Seimo atstovų balsų galėjo reikalauti vardinio balsavimo. Svarbu pažymėti, jog pagal Statuto 111 straipsnį, visi klausimai Steigiamajame Seime buvo sprendžiami paprastąja balsų dauguma, išskyrus tuos atvejus, kai Konstitucija arba Seimo statutas numatė kvalifikacinę daugumą.

Steigiamojo Seimo statutas numatė, jog tautos atstovas galėjo būti suimtas arba jam atliekama krata tik sutikus 2/3 Seimo narių. Paminėtina, jog Steigiamojo Seimo atstovų imunitetą išplėtojo 1920 m. rugpjūčio 16 d. įstatymas „Steigiamojo Seimo narių teisės“. Remiantis šiuo įstatymu Steigiamojo Seimo sutikimas reikalingas ne tik Seimo nario suėmimui, kratos atlikimui, korespondencijos tikrinimui, bet ir bylos iškėlimui teisme. Remiantis to paties įstatymo pirmuoju straipsniu Seimo narių nelietė karo padėties šalyje metu piliečių laisves varžantys įstatymai bei įsakymai. Kaip matome, šis įstatymas gynė Seimo nario – tautos suvereniteto vykdytojo neliečiamumą. Taip pat pagal šį įstatymą Seimo narys galėjo lankyti visas valstybės ir savivaldybių įstaigas, jog susipažintų su jų darbų tvarka ir reikalauti informacijos iš šių įstaigų.

Sekantis svarbus žingsnis, kurį atliko išrinktas Steigiamasis Seimas buvo 1920 m. Laikinosios Valstybės Konstitucijos priėmimas (Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1920). Nuolatinės ir pastovios Konstitucijos suprojektavimas bei paruošimas ir priėmimas, sudarė pamatinį Steigiamojo Seimo funkcijos elementą, tačiau reikalavo ilgesnio laiko šiam darbui atlikti. 1920 m. Laikinoji Valstybės Konstitucija griovė iki tol galiojusią laikinąją 1919 m. Konstituciją, kuri buvo numačiusi valstybės valdžios konstrukciją iki Steigiamojo Seimo sušaukimo, o jį sušaukus savaime neteko galios, prieš steigiamąją, t.y. suverenią, valdžią.

To meto Lietuvoje, Steigiamasis Seimas buvo paskelbtas Lietuvos „suvereninės galios“ reiškėju, visiškoje harmonijoje su bendrais demokratiniiais ir klasikinės reprezentacinės demokratijos principais Steigiamasis Seimas tapo suvereninės tautos reprezentantu ir vieninteliu jos suverenumo vykdytoju. Kitais žodžiais sakant, Steigiamasis Seimas tapo monopoliniu valstybės šeimininku, kurioje organizuojama seimokratinė, kad ir principiškai laikinoji, diktatūra. Tiesa, to meto Konstitucija buvo pavadinta „laikinoja“, kas iš anksto apibrėžė visos konstitucijos laikinumą, kartu ir Steigiamojo Seimo (Romeris, 1990, p. 94). Priėmus nuolatinę

Konstituciją ir įtvirtinęs Konstitucijoje tautos suverenitetą, Steigiamasis Seimas turėjo pasišalinti, kaip netekęs savo reprezentacijos.

1920 m. Steigiamojo Seimo laikinoji Konstitucija Lietuvos valstybę įvedė į laikotarpį, kurį galima būtų apibūdinti kaip „Steigiamojo Seimo viešpatavimo metą“ (Romeris, 1990, p. 104). Ši konstitucija veikė iki pat pirmosios nuolatinės Lietuvos valstybės Konstitucijos įsigaliojimo. Pagal Laikinosios Konstitucijos 2 straipsnį Steigiamasis Seimas tapo suvereninės Lietuvos galios reiškėjas, kuris turėjo šias teises: leisti įstatymus, ratifikuoti sutartis su kitomis valstybėmis, tvirtinti Lietuvos valstybės biudžetą. Vykdomoji valdžia buvo patikėta Respublikos prezidentui ir Ministrų kabinetui. Įstatymų iniciatyvos teisė priklausė Steigiamajam Seimui ir Ministrų kabinetui. Pagal Laikinąją Konstituciją Steigiamasis Seimas rinko Respublikos prezidentą, o šiam Konstitucijoje buvo numatytos šios teisės: kviešti Ministrą pirmininką, pavesti jam sudaryti Ministrų kabinetą, tvirtinti sudaryto Ministrų kabineto atsistatydinimą, taip pat prezidentas galėjo skirti valstybės kontrolierių, atstovauti Respublikai, skelbti įstatymus, turėjo baudmės dovanojimo teisę, taip pat skyrė aukštesniuosius kariuomenės ir civilinius Valstybės valdininkus bei skyrė pasiuntinius ir priėmė akredituojamus svetimųjų valstybių atstovus (Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1920). Galime teigti, jog Steigiamasis Seimas buvo įgalintas teisiniais įrankiais tvarkyti, ginti ir kurti valstybę, tačiau svarbiausiu jo tikslu liko nuolatinės Konstitucijos priėmimas ir valdžios perdavimas Seimui.

Daugiau kaip per dvejus metus Steigiamasis Seimas turėjo 257 plenarinius posėdžius, priėmė virš 300 įstatymų, jų papildymų ir koregavimų, tačiau svarbiausiu nudirbtu Seimo darbu tapo – 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimta Lietuvos valstybės Konstitucija, kuri užbaigė iki tol buvusių laikinųjų konstitucijų ciklą.¹⁰ Ši Konstitucija įtvirtino šalyje demokratinę santvarką ir parlamentinę valdymo formą. Taip pat Konstitucija tapo teisiniu pagrindu nutraukti Steigiamojo Seimo darbą. Visos partijos siekė, jog Konstitucija būtų kuo demokratiškesnė, taip pat suteikti kuo daugiau laisvių bei teisių žmonėms. Tiesa, partijų nariai dažnai užmiršdavo realias Lietuvos valstybės vidines ir užsienio sąlygas, valstybės išlikimo galimybes bei santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Partijos lenktyniavo tarpusavyje, tarp jų kildavo aštrūs ginčai dėl skirtingų Konstitucijos paragrafų (Švoba, 1990, p. 93). Pažymėtina, jog visas partijas vienijo bendras noras akcentuoti tautos suverenitetą, jį išsaugoti. Taip pat

¹⁰ Pažymėtina, jog Laikiniųjų Konstitucijų ciklas susidėjo iš: I Laikinoji Konstitucija (1918 m. lapkričio 2 d.); II Laikinoji Konstitucija (1919 m. balandžio 4 d.) ir III Laikinoji Konstitucija (1920 m. birželio 10 d.).

pripažinti Seimo atstovus tautos valios reiškėjais. Iš to seka, jog Seimui, kaip įstatymų leidybos institucijai buvo suteikta pirmenybė aukščiausių valstybės valdžios ir valdymo institucijų sistemoje, tokią galią jam patikėjo pati tauta.

Priimtos Konstitucijos turinį iš esmės nulėmė demokratų bloko turima Seime dauguma. Krikščionys demokratai būdami dešinioji partija buvo pasidavusi to meto radikalizmo gadynės dvasiai, todėl ir priimtoji Konstitucija išėjo tokia, koks buvo Steigiamasis Seimas. Profesorius Mykolas Romeris teigė, jog tai ir buvo didelis Steigiamojo Seimo trūkumas – konservatyvių tautininkų partijos narių nebuvimas Seime. Tautininkų partijos dalyvavimas būtų sudaręs krikščionių demokratų blokui tinkamas sąlygas balansuoti tarp kairės ir dešinės.

Tiesa, ne visas partijas tenkino priimta naujoji Konstitucija, 1922 m. rugpjūčio 1 d. krikščionių demokratų bloko balsais Steigiamasis Seimas priėmė nuolatinę Lietuvos valstybės Konstituciją. 1922 m. rugpjūčio 1 d. Konstitucija: „užbaigė valstybės politinių institucijų laikinumą ir pradėjo nepriklausomos Lietuvos Respublikos pastovų konstitucinį pagrindą“ (Garunkštis, 2000, p. 12). Baigdamas savo tiesioginio ir svarbiausio uždavinio darbą – nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos nustatymą, kuris turėjo padaryti teisinį pagrindą Steigiamojo Seimo veiklai nutraukti, 1922 m. liepos mėnesį Seimas priėmė Seimo rinkimų įstatymą. Po trijų mėnesių susirinkus naujam, pirmosios kadencijos Seimui, Steigiamasis Seimas baigė savo darbus, likusius reprezentacinius reikalus paliko spręsti naujos kadencijos Seimui bei Seimo išrinktam prezidentui.

Apibendrinant galime paminėti, jog Steigiamajame Seime posėdžiavo įvairių socialinių sluoksnių, skirtingų ideologinių ir politinių pakraipų žmonės, bet juos jungė siekis išsaugoti ir sutvirtinti Lietuvos valstybę ir jos nepriklausomybę, noras padaryti dėl šalies visa, kas buvo įmanoma kiekvieno jų jėgomis. Steigiamasis Seimas, kaip tautos suvereniteto vykdytojas, įvykdė savo svarbiausią uždavinį - 1922 m. rugpjūčio 1 d. priėmė Lietuvos valstybės nuolatinę Konstituciją, kuri užbaigė iki tol buvusių laikinųjų konstitucijų ciklą. Konstitucijos dėka šalyje buvo galutinai įtvirtinta demokratinė santvarka bei parlamentinis valdymas.

1.3 Balsavimo teisės moterims suteikimas ir jų dalyvavimas Steigiamojo Seimo darbe

2020 m. sukako lygiai 100 metų, kai pirmą kartą Lietuvos piliečiai turėjo galimybę dalyvauti visuotiniuose ir demokratiniuose parlamento rinkimuose. Prieš daugiau kaip 100 metų įvykę Steigiamojo Seimo rinkimai buvo išskirtiniai ir tuo, jog pirmą kartą Lietuvos istorijoje parlamentą rinko ir jo narėmis galėjo būti išrinktos moterys. Tai, ką šiandieninis Vakarų pasaulis suvokia, kaip akivaizdų dalyką – galimybę naudotis žmogaus ir piliečio teisėmis, politinėmis teisėmis – tuomet ne vienoje Europos ir pasaulio valstybėje vis dar buvo tabu – moterims skirtingose šalyse teko aršiai kovoti už teisę balsuoti bei pačioms siekti galimybės dalyvauti valstybės valdyme (Rinkimų teisė ir moterys 1920 – 1940..., 2020).

Akcentuotina, jog jau XIX a. Lietuvoje moterys ėmė įsitraukti į labdaros organizacijų veiklą, o XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje ėmė dalyvauti ir politinių partijų veikloje. Moterys buvo aktyvios tiek visuomeniniame, tiek politiniame gyvenime: būrėsi į įvairias organizacijas, kurios rūpinosi švietimu, sveikatos apsauga, moterų teisėmis, socialine globa, kareiviais bei našlaičiais. 1905 m. rugsėjo mėnesį buvo įkurta pirmoji moterų organizacija „Lietuvos moterų susivienijimas moterų teisėms ginti“. O 1908 m. buvo įkurta „Lietuvos katalikių moterų draugija“ (Jūrėnienė, 2006, p. 290). Šios organizacijos vaidino reikšmingą vaidmenį kovojant už lygias moterų teises Lietuvoje.

1918 m. Vasario 16 d. Lietuvos Tarybos pasirašytame Lietuvos Nepriklausomybės akte buvo skelbiamas nepriklausomos, demokratiniams pamatais sutvarkytos Lietuvos valstybės atstatymas. Šiame akte buvo pabrėžta ir tai, jog Lietuvos valstybės santvarką nustatys: „demokratišku būdu visų jos gyventojų išrinktas“ Steigiamasis Seimas. Kartais, literatūroje šis teiginys yra pateikiamas kaip įrodymas, kad 1918 m. Vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu buvo suvienodintos vyrų ir moterų rinkimų teisės. Tiesa, šiame akte nebuvo detalizuojama ar turėtų būti taikomas amžiaus, lyties, turto ar kitas rinkimų cenzas, tačiau jis numatė demokratišku būdu visų jos gyventojų galimybę dalyvauti Steigiamojo Seimo rinkime (Rinkimų teisė ir moterys 1920 – 1940..., 2020).

Deja, nors Lietuvos Taryba ir buvo įpareigota kuo greičiau sušaukti visuotinius ir demokratinius Steigiamojo Seimo rinkimus, tačiau dėl geopolitinių aplinkybių šios užduoties įvykdymas kiek užtruko. Moterų, siekiančių balsavimo teisės suteikimo nenaudai, tuo metu, 1918 m. liepos mėnesį, Lietuvos Taryba ėmė svarstyti galimybę

Lietuvos valstybę paskelbti ne demokratine respublika, o konstitucine monarchija. 1918 m. vasarą Lietuvos valstybės Tarybos nariai monarchistai pristatė Lietuvos valstybės Konstituciją, kuri buvo daugiau nei iškalbinga. Pavyzdžiui, pateiktoje Konstitucijoje straipsnyje „Apie Seimą“ buvo pabrėžta, jog: „Seimas renkamas visuotiniais ir tiesioginiais rinkimais slaptai balsuojant. Jį sudaro 93 nariai“; Rinkimų teisės neturi: 1) moterys, 2) globojami asmenys, 3) bankrutuojantys asmenys, 4) asmenys, kurie gauna pašalpą vargšams [...]“ (Eidintas, Lopata, 2017, p. 28-117).

Galime daryti išvadą, jog Lietuvos Tarybos nariai monarchistai, imdamiesi spręsti, kokia bus Lietuvos valstybės santvarka, viršijo savo įgaliojimus, tokiu būdu išprovokavo didelius Tarybos narių tarpusavio ginčus ir kaltinimą uzurpavus Steigiamojo Seimo galias. Padėtis pasikeitė tuomet, kai po kelių mėnesių, Lietuvos Taryba dar kartą deklaravo demokratinę Lietuvos valstybės raidos kryptį.

1918 m. lapkričio 2 d. buvo priimti Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai, kuriuose buvo apibrėžtos Lietuvos valstybės piliečių teisės ir pareigos, taip pat valdžios institucijų funkcijos. Šiame akte nebuvo tiesiogiai kalbama apie moterų balsavimo teisės suteikimą, tačiau buvo sakoma, jog: „piliečiai, vis tik kurios lyties (...) yra lygūs prieš įstatymus“ (Lietuvos valstybės konstitucijos, 1989). Tai reiškia, jog pagal įtvirtintą nuostatą, moterys vienodai galės paveldėti turtą, jį valdyti su vyrais, vienodai atsakys už padarytus nusikaltimus, mokės vienodus mokesčius ir bus atsakingos už kitas savo pareigas, kaip ir vyrai.

Pabrėžiama, jog Laikiniuosiuose Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose nėra kalbama apie lyčių lygybę, tačiau yra kalbama apie „lygųjų balsavimą“, nedetalizuojant smulkiau, kaip reikėtų šį teiginį suprasti. Literatūroje galime rasti įžvalgų, jog būtent šis „lygusis balsavimas“ ir reiškia rinkimų teisės suteikimą moterims, tačiau visuotinai yra priimta manyti, jog „lygusis balsavimas“ tuo metu reiškė tai, jog kiekvienas rinkėjas turi vieną balsą ir kiekvienas balsas yra lygiavertis. Žvelgiant į to meto tekstuose naudotą kalbinę struktūrą, darome išvadą, jog moterų ir vyrų pilietinių teisių sulyginimas turėjo būti įrašytas konkrečiame teisės akte ir toks teisės aktas turėjo atsirasti norint įgyvendinti šį tikslą. Taigi, remiantis Laikinosios Konstitucijos pamatiniais dėsniais Lietuvos Taryba buvo įpareigota parengti ir paskelbti Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, kuris ir buvo priimtas 1919 m. spalio 30 d.

1919 m. neliko didelio visuomenės pasipriešinimo ar abejingų moterų teisių klausimui. Tokio požiūrio pasikeitimą lėmė ir išaugęs visuomenės išprusimas ir partijų pozicijos. Tiek Lietuvos krikščionių demokratų partija, tiek Lietuvos valstiečių sąjunga

ar Lietuvos socialdemokratų partijos vienokiais ar kitokiais sumetimais kalbėjo apie moterų balsavimo teisės suteikimą, o Lietuvos socialdemokratų partijos atstovai ne kartą 1918 m. spaudoje minėjo tokių teisių moterims suteikimo būtinumą (Jurėnienė, 2005, p. 77 – 105 cituota Moterų klausimu, 1918).

1919 m. spalio 30 d. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas dėl lyčių lygiateisiškumo buvo konkretus: „Rinkimuose dalyvauja visų tikėjimų ir tautų Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, kuriems rinkikų sąrašus statyti pradėdant suėjo 21 metai“ (Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas, 1919). O 1920 m. balandžio 14 – 16 dienomis įvyko pirmieji Lietuvos istorijoje demokratiniai, visuotiniai, slapti ir lygūs Seimo rinkimai, kuriuose lygiomis teisėmis su vyrais dalyvavo ir Lietuvos pilietės moterys. Tokiu būdu, tik besikurianti Lietuvos valstybė rinkimų demokratiškumo atžvilgiu aplenkė senąsias parlamentinės demokratijos valstybes, tokias kaip Jungtines Amerikos Valstijas, kuriose rinkimų teisė moterims buvo suteikta kiek vėliau tais pačiais 1920 m., Prancūzijoje tik 1945 m., Šveicarijoje moterų balsavimo teisė buvo įteisinta tik 1971 m., Portugalijoje 1974 m., Lichtenšteine 1984 m.

Paminėtina, jog pasaulio mastu šiuo metu moterys gali balsuoti beveik visose pasaulio valstybėse, tiesa, XXI a. mes vis dar turime rimtų problemų kalbėdami apie moterų teisių įgyvendinimą. Egzistuoja valstybių ir vietovių, kur savo balsavimo teisėmis moterys negali pasinaudoti ir šiuo metu, todėl galime daryti išvadą, jog Lietuva, 1919 m. spalio 30 d. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymu įtvirtindama moterų rinkimų teisę parodė visuomeninę brandą ir norą keisti esamą situaciją valstybėje.

Ilgą laiką tarpą buvo manoma, jog moterys negali dalyvauti politikoje, nes tai būtų nesuderinama su šeimyniniu gyvenimu. Didelė dalis visuomenės manė, jog balsavimo teisės suteikimas moterims galėtų būti šeimos ir santuokos irimo gliaudas, balsavimo teisės moterims suteikimas galėtų sukelti chaosą visuomenėje. Nepaisant to, jog tuo metu buvo deklaruojamas lyčių lygiateisiškumas, tačiau, aukščiausių ano meto valstybės pareigūnų požiūriu, moterys neturėjo dalyvauti valstybės politikoje (Rinkimų teisė ir moterys 1920 – 1940..., 2020), todėl „Moterų judėjimas XX a. pr. Lietuvoje turėjo įveikti to meto tradicinio mentalinio visuomenės įsitikinimo kliūtis.“ (Jurėnienė, 2005, p. 77 –105).

1920 m. gegužės 15 d. laikinoji Lietuvos valdžia – Prezidentas, Ministrų kabinetas ir Lietuvos Taryba perdavė savo įgaliojimus visuotiniu, demokratiniu būdu išrinktam parlamentui – Steigiamajam Seimui, kuris vykdydamas 1918 m. Vasario 16

d. Lietuvos Tarybos nutarimą, Lietuvos valstybę paskelbė demokratine Respublika. Taip sutapo aplinkybės, jog 1920 m. gegužės 15 d. pirmajam Steigiamojo Seimo posėdžiui pirmininkavo ir jį atidarė vadinamasis „amžiaus prezidiumas“, kurį sudarė tik moterys. Tuo metu buvo juokaujama, jog taip moterys trumpam perėmė valdžią valstybėje, nes „ amžiaus prezidiumas“ atlieka pereinamosios valdžios funkciją (Rinkimų teisė ir moterys 1920 – 1940..., 2020). Taigi, amžiaus pirmininke tapo vyriausia tuo metu 59 metų Gabrielė Petkevičaitė - Bitė, o amžiaus sekretore tapo jauniausia tuo metu 24 metų Ona Račiukaitienė (Muraškaitė). Tuo metu, tai buvo regima kaip pasaulinė sensacija – moterys valdžioje.¹¹

„Amžiaus prezidiumo“ pirmininkė Gabrielė Petkevičaitė - Bitė, pirmojo posėdžio metu dalyviams tarė: „Laiminga esu, kad likimas suteikė man tos didelės garbės atidaryt šiandien mūsų nepriklausomos tėvynės Steigiamojo Seimo darbus ir šalies šeimininko vardu pasveikint visus čia susirinkusius. Laiminga esu galėdama tat padaryt, kaip sena savo tautos nepriklausomybės kovotoja, kaip moteris, įgijusi taip karštai pageidaujamo teisių sulyginimo, kaip savo visuomenės narys, neliovęs kovot prieš kiekvieną pavergimą, vis tiek koks jis yra: tautų, luomų, ar kapitalo.“ (Rinkimų teisė ir moterys 1920 – 1940..., 2020).

Paminėtina, jog parlamento narės - moterys dirbo įvairiose Steigiamojo Seimo komisijose: Magdalena Draugelytė-Galdikienė dirbo Švietimo bei Knygyno komisijoje, Ona Muraškaitė-Račiukaitienė – dirbo Darbo ir socialinės apsaugos komisijoje, Salomėja Stakauskaitė – Bibliotekos, o Emilija Spudaitė-Gvildienė dirbo Darbo ir socialinės apsaugos bei Sveikatos komisijoje. Iš Steigiamojo Seimo posėdžių stenogramų įrašų galima susidaryti aiškų vaizdą apie moterų asmenybes bei jų siekius iškeltus Seime. Nors moterų atstovių Steigiamajame Seime buvo mažai, tačiau jos dirbo uoliai ir nuoširdžiai, tvirtai tikėdamos savo veiklos reikalingumu.

Apibendrinant tarpukario Lietuvos Respublikos ir šių dienų Lietuvos valstybės patirtį, galime pasakyti, jog šiuo metu padėtis moterų politinių teisių požiūriu skiriasi kardinaliai. XXI a. moterys pasiekė neįtikėtinų politinių aukštumų šalies valdyme – moterys yra ėjusios visas aukščiausias valstybės pareigas Lietuvoje. Minėtina Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarė ir parlamento narė Kazimiera Danutė Prunskienė,

¹¹ Tikslumo dėlei reikėtų pasakyti, jog tuo metu vyriausias amžiumi Steigiamojo Seimo narys buvo žydų atstovas Simonas Rozenbaumas, tačiau jis nedalyvavo pirmajame Steigiamojo Seimo posėdyje, todėl „amžiaus prezidiumo“ pirmininke tapo antra pagal amžių vyriausia narė Gabrielė Petkevičaitė – Bitė, žymi to meto visuomeninkė bei švietėja. Buvo manoma, jog sekretoriumi turėjo tapti daugiau kaip dviem mėnesiais už Oną Račiukaitienę (Muraškaitę) jaunesnis Antanas Matulaitis, vėliau tais pačiais metais ir žuvęs Nepriklausomybės kovose, tačiau galime prieiti išvados, jog sprendimas „amžiaus prezidiumą“ sudaryti vien iš moterų buvo politiškai motyvuotas sprendimas.

kuri yra ėjusi Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko pareigas, Irena Degutienė ir Loreta Graužinienė, kurios yra ėjusios Seimo Pirmininko pareigas. Lietuvos Respublikos prezidentė yra būvusi moteris ir bene ryškiausia prezidento postą užėmusi asmenybė - Dalia Grybauskaitė, kuri šį postą ėjo 2 kadencijas iš eilės, iš viso - 8 metus.

Šiuo metu aukščiausieji šalies vadovai yra šie: Lietuvos Respublikos Prezidento postui vadovauja Gitanas Nausėda, Seimo pirmininkės – Viktorija Čmilytė-Nielsen, Ministrės Pirmininkės - Ingrida Šimonytė. Matome, jog net dviejuose iš trijų svarbiausių šalies postų yra moterys. Tai yra milžiniškas žingsnis, kurio pradžia buvo tuomet XIX. a. pab. - XX. a. prad. siekusių savo teisių atstovavimo valstybės mastu. Pradedant Gabriele Petkevičaitė-Bite, Felicija Bortkevičiene ir kitomis tarpukario moterimis ir baigiant šių dienų aukščiausiomis valstybės vadovėmis Ingrida Šimonyte, Viktorija Čmilyte-Nielsen, galime teigti, jog Lietuva padarė didelę pažangą moterų politinių teisių srityje.

1.4 Mažasis Seimas

Mažąjį Seimą atsiradimas ir veikla reiškė nors ir neilgą, bet ganėtinai ryškų įvykį Steigiamojo Seimo ir Lietuvos parlamentarizmo raidoje. Natūralu, jog kaskart gvildenant Steigiamojo Seimo tematiką, prisiliečiama ir prie Mažąjį Seimo institucijos. Pabrėžiama, jog darbų, nagrinėjančių ar specialiai skirtų Mažąjį Seimo organui rasime nedaug. Detaliau apie Mažąjį Seimą, tiesa, yra skelbęs Mykolas Romeris, Vanda Daugirdaitė - Sruogienė, Domas Krivickas, Pranas Pauliukonis, Pranas Pauliukonis, Pranas Viktoras Raulinaitis, Liudvikas Šmulskštys, Vladas Viliamas.¹² Akcentuojama, jog Mažąjį Seimo organizacijos ir jos veiklos tyrimą apsunkino ir tai, jog skirtingai nuo Steigiamojo Seimo plenumo, šiam Seimui visuomenės dėmesys buvo žymiai mažesnis, ypatingai žvelgiant į dramatišką laikotarpį, kuomet Mažasis Seimas vykdė savo misiją. Taip pat pažymėtina, jog trūko

¹² Daugirdaitė-Sruogienė, V. (1975). *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York; Krivickas, D. (1959). *Mažasis Seimas*. Boston: *Lietuvių enciklopedija*; Pauliukonis, P. (1970) *Lietuvos valstybės pagrindus tiesiant*. Aidai, 5; Raulinaitis, P.V. (1925). *Parlamentarizmas: istoriniai-teoretiniai parlamentinės tvarkos bruožai*. Klaipėda; Šmulskštys, L. (1960). *Žvilgsnis į Steigiamojo Seimo istoriją*. Sėja, 2; Viliamas, V. (1954). *Lietuvos Seimai ir jų grupinė diferenciacija*. Tėvynės sargas, 1(11).

medžiagos: neišlikusios Mažojo Seimo posėdžių stenogramos, veikla buvo menkai aprašoma spaudoje.

1920 m. rudenį generolo Liucijaus Želigovskio vedama Lenkijos kariuomenė užėmė Vilnių ir mėgino žygiuoti Kauno kryptimi, kur posėdžiavo Steigiamasis Seimas. Lenkijos legionams puolant Lietuvą, Steigiamojo Seimo nariai gynė valstybę. Vieni vyko į provinciją burti savanorių, kiti padėjo organizuoti šaulių būrius, tretį vyko į frontą. Esant įtemptai situacijai, Steigiamajam Seimui tapo nepatogu veikti, todėl buvo nuspręsta laikinai nutraukti Steigiamojo Seimo posėdžiavimą.

Tiesa, Steigiamasis Seimas nenorėjo savo veiklos, nors ir trumpam periodui, nutraukti ir perleisti savo galias vyriausybei, kaip tai darydavo Lietuvos Taryba. Steigiamasis Seimas nusprendė išsaugoti visą savo galią.

Buvo diskutuojama, kas galėtų perimti Steigiamojo Seimo funkcijas. Seniūnų sueiga, atsižvelgiant į savo kompetenciją, pavaduoti Steigiamojo Seimo negalėjo. To meto teisės profesorius Mykolas Romeris teigė, jog Seniūnų sueiga buvo: „organas, panašus į tam tikrą Reichstago komisiją „tautos atstovybės teisėms apsaugoti“, numatytą Vokiečių Reicho Veimaro konstitucijos“ (Romeris, 1990, p. 114). Galime teigti, jog esminis momentas, kodėl nebuvo pasirinkta Seniūnų sueiga buvo tai, jog ji neturėjo jokios teisės įstatymams leisti, ši galia jai buvo nesuteikta, įstatymų leidyba užsiėmė tik Steigiamasis Seimas, taip pat Seniūnų sueiga neturėjo interpeliacijos teisės. Kaip matome, šio organo galios buvo ribotos, toks ribojimas neatitiko Seimo lūkesčių. Nebuvo aišku kiek laiko Seimas turės susilaikyti nuo posėdžiavimo, todėl būtų tekę aprūpinti Seniūnų sueigą įstatymų leidimo funkcija, jog valstybėje nebūtų konstitucinės spragos, taip pat Seniūnų sueigai būtų tekę patikėti ir seiminės valdymo priežiūros funkciją.

Steigiamajam Seimui pavaduoti taip pat netiko ir vadovaujanti jo institucija – Prezidiumas, nes jam, remiantis laikinuoju Steigiamojo Seimo statutu, buvo pavestas bendras vadovavimas Seimo darbui (Lietuvos Steigiamojo Seimo statutas, 1921). Savarankiškai Prezidiumas negalėjo atlikti jokių Seimo funkcijų. Verta paminėti ir tai, jog jame buvo atstovaujamos įtakingiausios parlamentinės frakcijos, todėl Prezidiumo sudėtis buvo „mažiau ar daugiau vienašališka“ (Romeris, 1990, p. 113). Mykolas Romeris akcentavo, jog Seimas yra sukonstruotas proporciniu atstovavimu ir sąrašų bei partijų konkurencijos rinkimų sistema. Seimas buvo kolektyvas, ne vienalypis, tačiau sudėtingas, *sui generis* frakcijų ar partijų grupių kompromiso konfederacija, deja Prezidiumas tų požymių neturėjo, nes nevisos frakcijos jame dalyvavo.

Organas, kuris galėtų perimti Steigiamojo Seimo funkcijas ir tapti jo dalimi, turėjo būti Steigiamojo Seimo laikinasis galios reiškėjas ir vykdytojas, todėl buvo ieškoma kito sprendimo. 1920 m. spalio 20 d. Ministras pirmininkas Kazys Grinius informavo Vyriausybę, jog vykdomosios valdžios darbo palengvinimui Steigiamasis Seimas, prieš išsiskirstant, savo vietoje palieka septynių narių direktoriumą. Skubos tvarka buvo priimtas nedidelės apimties, sudarytas iš penkių paragrafų, Mažojo Seimo sudarymo įstatymas (Mažojo Seimo sudarymo įstatymas, 1920). Mažąjį Seimą sudarė Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis ir šeši seimo nariai: iš krikščionių demokratų partijos Mykolas Krupavičius, Antanas Tumėnas, iš socialistų liaudininkų – demokratų partijos ir Valstiečių sąjungos Mykolas Sleževičius, Vladas Lašas, iš socialdemokratų partijos Kazimieras Venclauskis ir žydų frakcijos Naftalis Fridmanas. Kiekvienam seimo nariui buvo išrinktas ir asmuo, galintis jį pavaduoti, taigi – 6 pavaduotojai.

Mažasis Seimas buvo savotiška naujovė mūsų jaunos valstybės parlamentiniame gyvenime, (Raulinaitis, 1925, p. 53) tiesa, pasaulinėje konstitucinėje praktikoje siauresnės sudėties parlamentinės institucijos sudarymas nebuvo visai naujas ar negirdėtas (Romeris, 1990, p. 114). Pagal Mažojo Seimo sudarymo įstatymą buvo nustatyta, jog šis Seimas veiks tik dabar, vienintelei daromai Steigiamojo Seimo sesijos pertraukai, o vėl susirinkus Steigiamajam Seimui, šis įstatymas neteks galios, o Mažasis Seimas, kaip tam tikras valdžios organas, turės išnykti. Taigi, Mažojo Seimo egzistavimas buvo epizodinis, tačiau labai charakteringas mūsų šalies parlamentarizmo istorijoje.

Mažasis Seimas veikė nuo 1920 m. spalio 23 d. iki 1921 m. vasario mėnesio, kuomet vėl susirinko Steigiamasis Seimas. Mažasis Seimas dirbo gan efektyviai. Šiuo laikotarpiu jis apsvarstė 51 įstatymų projektą, priėmė 25 įstatymą bei susirinko į 45 posėdžius (Steigiamojo Seimo darbai, 1921).

Pabrėžiama, jog Mažajam Seimui buvo suteikta paprastų „einamųjų“ įstatymų leidimo, taip pat kreditų tvirtinimo (biudžetinė) ir įstatymų vykdymo priežiūros galia. Buvo skelbta, jog Mažasis Seimas nebūsiąs Lietuvos Taryba ar antraisiais rūmais, o dirbsiąs darba, kurį dirba visos sudėties Steigiamasis Seimas (Mūsų padėtis ir Seimas, 1920). Įstatyme buvo numatyta įsakmiai pabrėžti, jog Mažojo Seimo seiminė valdymo priežiūra yra tokia pat griežta, kaip ir Steigiamojo Seimo. Mažajam Seimui buvo atsakingi Ministrų kabinetas ir valstybės Kontrolierius, o esant nepasitikėjimui, šie turėjo atsistatydinti.

Galime teigti, jog tokiu būdu Mažajo Seimo galioje buvo visi Steigiamojo Seimo galios elementai, išskyrus Steigiamąją galią rašytosios konstitucijos atžvilgiu, o galbūt išskyrus ir tokius stambiosios reformos įstatymus, kaip Žemės reformą, nes Mažasis Seimas leido tik einamuosius įstatymus (Romeris, 1990, p. 114). Įsteigus Mažajo Seimo instituciją, Steigiamasis Seimas užsitikrino savo darbų tąsą ir gyvybingumą.

Mūsų nuomone, Mažajo Seimo įsteigimas ir jo veikla sudarė galimybę į Mažąjį Seimą būti išrinktiems autoritetingiausiems visuomenės nariams, taip pat jiems įsijungti į tiesioginę veiklą mobilizuojant krašto pajėgas kovai prieš lenkų agresiją. Mažajo Seimo, kaip siauros sudėties institucijos, sumanymas bei įgyvendinimas pademonstravo politinį Steigiamojo Seimo lankstumą, Steigiamojo Seimo atstovų norą ir gebėjimą savo įsitikinimus paskirti valstybės bendriems interesams, taip pat mokėjimą sutartinai ieškoti tinkamų bei nestandartinių sprendimų, kurie leido valstybei įveikti sunkias negandas (Maksimaitis, 2000, p. 12).

Tiesa, svarbu paminėti ir tai, jog Mažasis Seimas ir Steigiamasis Seimas niekada nebuvo tapačios institucijos. Mažasis Seimas galėjo vykdyti tik kai kurias Steigiamojo Seimo, kaip paprastojo seimo funkcijas, tačiau Steigiamojo Seimo kaip steigiamąją galią turinčios institucijos funkcijų vykdyti negalėjo net hipotetiškai.

2 Seimas

2.1 I Seimas

1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucija, kaip ir būdinga to meto Vakarų ir Vidurio Europos šalių konstitucijoms, buvo demokratinė ir rengiama pagal demokratijos principus. 1922 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintas valdžių padalijimo principas, kuris lėmė valstybės valdžios organizaciją, valdžios funkcionavimą, taip pat garantavo piliečių teises ir laisves.

Lietuvos valstybingumo atkūrimas vyko gan sudėtingomis vidaus ir išorės sąlygomis. Valstybės viduje tęsėsi kovos su Sovietų Rusijos bei Lenkijos karinėmis pajėgomis. Taip pat Lietuvos valstybės taryboje vyko aštri kova dėl pagrindinių Lietuvos valstybės atkūrimo principų (Švoba, 1990, p. 51 – 54). Lietuvos valstybingumo kūrimo metu vyravo demokratizmo dvasia, ji ir nulėmė tai, jog 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijos kūrėjai, kaip pavyzdį, pasirinko Prancūzijos

Trečiosios Respublikos Konstituciją. Kūrėjams ši Konstitucija atrodė labiausiai demokratinė ir atitinkanti Lietuvos piliečių lūkesčius (Romeris, 1937, p. 130). Pažymėtina, jog tuo metu prancūziškąjį parlamentarizmo modelį, kurį įteisino ir 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija, vertino ir kitos, nepriklausomybę atgavusios šalys – Latvija, Estija, Lenkija, Čekoslovakija (Romeris, 1937, p. 169).

Todėl reikšmingas žingsnis įteisinant nepriklausomos Lietuvos valstybingumo pagrindus buvo 1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamojo Seimo priimta nuolatinė Konstitucija. Ši Konstitucija įvirtino Lietuvoje pastovų konstitucinį pagrindą (Maksimaitis, 1992, p. 3). 1922 m. Konstitucijos rengėjai¹³, remdamiesi patyrimu rengiant laikinąsias konstitucijas bei pasinaudodami kitų šalių – Šveicarijos, Belgijos, o ypač Prancūzijos Trečiosios Respublikos konstitucijomis, pateikė Steigiamajam Seimui svarstyti demokratinės bei parlamentinio tipo respublikos Konstitucijos projektą, o šis savo ruožtu, po audringų ginčų,¹⁴ 1922 m. rugpjūčio 1 d. trečiuoju skaitymu priėmė Lietuvos valstybės Konstituciją (Romeris, 1937, p. 168). 1922 m. Lietuvos Konstitucijoje valdžių padalijimo principas nebuvo tiesiogiai įvardintas, jis buvo priskirtas prie išvestinių konstitucinių principų, ir yra išvedamas iš 1922 m. Konstitucijos 2 straipsnio, kuris teigia, jog: „Valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija...,1989).

Galima sutikti, jog valdžių padalijimo principas lemia valstybės valdžios organizavimo ir funkcionavimo pagrindus, todėl: „Konstitucijos skyrių, kuriuose apibrėžiama įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijų sudarymo tvarka, galios ir kompetencijos, analizės pagrindu galima nustatyti organizacinį valstybės modelį. 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje yra įteisintas parlamentinės sistemos modelis, kuriame dominuojantį vaidmenį atliko parlamentas“ (Romeris, 1937, p. 258), (Maksimaitis, 1992, p. 4 – 5). Konstitucijos kūrėju manymu, parlamentas pabrėžė ir turėjo užtikrinti, jog tauta pati galėtų lemti savo valstybės likimą ir jog jos suvereniteto niekas nesisavintų.

¹³ Konstitucijos projektui parengti Steigiamasis Seimas frakcijų pagrindu sudarė komisiją, kuriai vadovavo Lietuvos krikščionių demokratų partijos (LKDP) veikėjas Antanas Tumėnas. Išsamiau žr.: Švoba, J. (1990). *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*. Vilnius: Vyturys, p. 92; Maksimaitis, M. (1992). *Pirmoji Lietuvos Valstybės Konstitucija*. Vilnius : Teisės apžvalga, 1, p. 3–4.

¹⁴ Vien tik Konstitucijos rengimo komisija surengė apie šimtą posėdžių, kuriuose buvo svarstomi svarbiausi Konstitucijos straipsniai. Steigiamajame Seime projekto svarstymui buvo skirta penkiasdešimt aštuoni posėdžiai. Išsamiau apie tai: Maksimaitis, M. (1992). *Pirmoji Lietuvos Valstybės Konstitucija*. Vilnius: Teisės apžvalga, 1, p. 3–4; Jakubčionis, A. (1998). *Nuo 1918 m. Laikinosios Konstitucijos iki 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos. Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų retrospektyvoje*. Vilnius: Leidykla LII, p. 78; Blažytė, D. (1998). *Krikščioniškos demokratijos vertybės Lietuvos Valstybės Konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų retrospektyvoje*. Vilnius: Leidykla LII, p. 89–95.

Dėka 1922 m. priimtos Konstitucijos, nacionaliniam parlamentui buvo suteiktos didelės galios ir prerogatyvos: Seimas, remiantis Konstitucijos 22 straipsniu vienintelis iš trijų valdžių, turėjo tautą atstovaujantį mandatą, vienintelis turėjo išimtinę teisę leisti įstatymus (Konstitucijos 27 straipsnis), taip pat galią keisti ar papildyti Konstituciją numatė Konstitucijos 102 bei 103 straipsniai, rinkti ir nušalinti Respublikos Prezidentą (Konstitucijos 44 straipsnis), taipogi kontroliuoti Ministrų kabineto darbą paklausimais ir interpeliacijomis bei skirdamas revizijas (Konstitucijos 28 straipsnis). Iš esmės, jog Ministrų kabinetas galėtų dirbti, Lietuvos Respublikos prezidento nutarimas dėl Ministro pirmininko paskyrimo ir dėl Ministrų kabineto sudėties tvirtinimo turėjo būti priimtas iš anksto suderinus su pagrindinėmis Seimo frakcijomis arba suderinus su daugumą Seime turinčių partijų vadovybe.

Taip pat Seimas turėjo teisę atstatydinti Ministrų kabinetą, pareiškus tiesioginį nepasitikėjimą juo, tai numatė Konstitucijos 59 straipsnis, taip pat absoliučia visų atstovų dauguma, Seimas turėjo teisę kelti Respublikos prezidentui ar bet kuriam ministrui baudžiamąją bylą už tėvynės išdavimą, tarnybinius nusikaltimus, tai numatė Konstitucijos 63 straipsnis. Išskirtinė Seimo teisė buvo valstybės biudžeto tvirtinimas ir jo vykdymo kontrolė (Konstitucijos 29 straipsnis), svarbiausių sutarčių ratifikavimas (Konstitucijos 30 straipsnis), karo ir taikos klausimų sprendimas (Konstitucijos 31 straipsnis), nepaprastosios padėties įvedimas (Konstitucijos 32 straipsnis) ir kt. (Lietuvos Valstybės Konstitucija...,1989). Tiesa, išvardintos Seimo galios ir prerogatyvos, neatspindėjo realaus Seimo vaidmens valstybėje, kuris išryškėjo jo sąveikoje su kitomis valdžios institucijomis ir ypatingai su vykdomąja valdžia (Monkevičius, 2005, p. 127 – 150). Pagal 1922 m. Konstituciją Seimas nebuvo niekam atskaitingas. Konstitucijos 36 straipsnis teigė, jog: „atstovai vadovaujasi tik savo sąžine ir negali būti jokių mandatų varžomi“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1922). Remiantis 1922 m. Konstitucija, atstovai, eidami savo pareigas, negalėjo būti baudžiami už savo paties pasakytas kalbas. Tiesa, Seimo atstovai galėjo būti baudžiami paprastąja tvarka už garbės įžeidimą, tai numatė 1922 m. Konstitucijos 37 straipsnis (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1922). Pagal 1922 m. Konstitucijos 38 straipsnį, Seimo atstovas galėjo būti suimtas tik sutikus Seimui, išskyrus tuos atvejus, kai atstovas buvo užkluptas nusikaltimo vietoje (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1922). Galime teigti, jog 1922 m. Konstitucija suteikė plačias teises ir prerogatyvas parlamentui, kaip tautos suvereniteto vykdytojui, vykdyti sau priskirtą valią.

1922 m. Steigiamasis Seimas, baigdamas savo tiesioginio ir svarbiausio uždavinio darbą – nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos nustatymą, priėmė

1922 m. liepos mėnesį Seimo rinkimų įstatymą. Pagal šį įstatymą buvo numatyta tokia Seimo rinkimų tvarka ir struktūra, kuri atitiko 1919 m. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, ir kuri aptarėme ankstesniuose skyriuose.

Pagal 1922 m. liepos 7 dienos įstatymo 1 straipsnį buvo numatyta Lietuvos Respublikos Seimo atstovus rinkti – visuotiniu, tiesiu, lygiu ir slaptu balsavimu pasitelkiant proporcingą rinkimų sistemą. Tiesa, buvo padarytas vienas žymus pakeitimas – buvo pakeistas proporcingo mandatų skirstymo metodas: atmestas techniškai patogus Donto metodas ir vietoj jo naudojamas paprastojo renkamojo skaičiaus metodas. Pabrėžiama, jog renkamojo skaičiaus metodas buvo parinktas dėl to, jog: „likučių problema, kuri šiam metodui veikiant yra ypatingai išplečiama, sudaro patogią dirvą įvairioms partinėms sąrašų blokavimosi spekuliacijoms ir, taip sakant, intensifikuoja tarppartines kombinacijas, tuo pačiu ir pačią partinę diferenciaciją, kuri glūdi jau pačioje proporcinio atstovavimo esmėje.“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1922).

Taip pat, iki naujos Konstitucijos priėmimo, buvo atlikti trys Seimo rinkimų įstatymo pakeitimai ir buvo nustatyta, jog; „rinkimai vyksta dvi dienas, bet nesuspėjus rinkimų pabaigti per dvi dienas, rinkimai turi būti tęsiami trečią dieną“ (Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas, 1922), taip pat įstatymas papildytas straipsniu, kuris numatė, jog „Seimas laikomas išrinktu, kai Vyriausioji Rinkimų Komisija paskelbia Seimo narių sąrašą“ (Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas, 1922) ir įtvirtinta nuostata, jog yra: „renkami aštuoniasdešimt penki Seimo nariai“ (Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas, 1926).

Pirmojo Seimo rinkimai įvyko 1922 m. spalio 10 – 11 d. o pirmasis posėdis įvyko 1922 m. lapkričio 13 d. Seimo nariai posėdžiavo Seimo rūmuose, Kaune. Lietuvos Respublikos I Seimą sudarė 78 nariai. Rinkimuose daugiausia balsų surinko Krikščionių demokratų blokas – 38 mandatus (Lietuvių krikščionių demokratų partija gavo 15 mandatų, Lietuvos ūkininkų sąjunga gavo 12 mandatų, o Lietuvos darbo federacija gavo 11 mandatų), Lietuvos valstiečių sąjungos bei Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų blokas gavo 19 mandatų, Lietuvos valstiečių sąjunga 14, Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija 5, Lietuvos socialdemokratų partija gavo 11 mandatų, žydų kilmės atstovai gavo 3, lenkų kilmės - 2 mandatus, o darbininkų kuopos gavo 5 mandatus (Švoba, 1990, p. 103).

Seimo rinkimuose galėjo dalyvauti visi Lietuvos piliečiai – tiek vyrai, tiek moterys, kurie pirmą rinkimų dieną buvo ne jaunesni kaip 21 metų amžiaus. Aktyvi rinkimų teisė buvo suteikta vyrams bei moterims, sulaukusiems 21 metų, o pasyvi

rinkimų teisė – piliečiams, sulaukusiems 24 metų amžiaus. Pabrėžiama, jog Seimas buvo nuolat dirbanti institucija, kuri išrenkama trejų metų kadencijai.

Į I Seimą buvo išrinkti 45 Steigiamojo Seimo nariai. Pabrėžiama, jog į I Seimą buvo išrinkti šeši Peterburgo lietuvių Seimo dalyviai, penki – Nepriklausomybės akto signatarai, taip pat į Seimą buvo išrinktos trys moterys (iš viso I Seime dirbo keturios moterys). Pažymėtina, jog moterų atstovavimas Lietuvos Respublikos Seime buvo gan nedidelis, tačiau ryškus epizodas. Pirmajame Seime, skirtingai nei Steigiamajame Seime dominavo inteligentijos atstovai.

„Krikščionių demokratų blokas buvo didžiausias Seime, bet neturėjo daugumos, kad galėtų išrinkti Prezidentą ir sudaryti Vyriausybę. Taip pat jokia kita grupė neturėjo užtektinai atstovų Seime reikalingai daugumai sudaryti“ (Švoba, 1990, p. 103). Ši padėtis būtų galėjusi pasikeisti sudarius valdančiąją Krikščionių demokratų bloko koaliciją su kuria nors kita frakcija, tačiau koalicijos sudarymas nebuvo toks lengvas. Koalicija kartu su socialdemokratais buvo neįmanoma, šiuos blokus skyrė skirtingi požiūriai bei nusistatymai. Tiesa, manoma, jog esant bendram priešui, tai galėjo abu blokus suvienyti, tačiau tokio priešo nebuvo. Krikščionių demokratų blokui vienytis su tautinėmis mažumomis būtų buvę nepatogu, nes priešai galėjo jiems prikišti tautiškumo stoką. Krikščionims buvo svarbu išlikti grynais tautininkais, ne menkesniais negu opozicijos frakcija. Galiausiai liko galimybė sudaryti koaliciją su liaudininkais, kurie tuo metu Seime sudarė stambiausią seiminės opozicijos frakciją. Tiesa, skirtumų tarp partijų buvo neišvengta. Liaudininkai demonstravo laisvamanišką ideologiją ir polinkį į liberalumo pusę, tačiau ši koalicija jau sykį buvo Steigiamajame Seime išbandyta ir pasirodė įmanoma, kadangi truko apie dvejus metus. Tačiau būtina paminėti, jog liaudininkai nebuvo pasiruošę prisidėti prie Krikščionių bloko. Liaudininkai jautė sunkią ir netvirtą bloko daugumos padėtį, kylančią jai visokiais netikėtumais iš liaudininkų vadovaujamos opozicijos.

Galime sutikti, jog turėdami opozicijoje plačias politinio aktyvumo perspektyvas, liaudininkai, deja, nebuvo linkę jų išsižadėti ar jas pakeisti nežymia ir mažai garbinga valdančiojo bloko priedo padėtimi, manydami, jog opozicijos vadovų vaidmuo kels jų politinį autoritetą ir galės būti jiems politiškai naudingas. To pasekoje, Krikščionių demokratų blokui teko vienam pakelti valdymo našta, nors partinių jėgų Seime bendradarbiavimas nebuvo šiam blokui palankus (Romeris, 1990, p. 144).

I Seimo nariai dirbo susibūrę į aštuonias frakcijas. Tiesa, nesutarimai tarp frakcijų prasidėjo jau pirmuosiuose Seimo posėdžiuose. Antrajame Seimo posėdyje 1922 m. lapkričio 17 d. daug diskusijų susilaukė Seimo rinkimų rezultatai, kuriuos

atsisakė pripažinti tautinės mažumos. Mažumos, protestuodamos prieš Seimo rinkimų rezultatus, nutarė Seimo darbe išvis nedalyvauti. Pabrėžiama, jog per visą kadenciją tiek lenkai, tiek žydai laikėsi gan pasyviai ir praktine prasme parlamentinėje veikloje nedalyvavo. Taip pat sunkiai sekėsi sudaryti ir nuolatinės Seimo komisijas. Seimo veiklą komplikavo neaiški politinė dauguma, pasitaikė atvejų, kai nedrausmingus ir agresyvius Seimo narius teko išprašyti iš Seimo posėdžių salės pasitelkus policijos pareigūnus.

Tiesa, buvo sunku išrinkti ir Seimo Prezidiumą. 1922 m. lapkričio 21 d. buvo išrinktas laikinasis I Seimo Prezidiumas, kurį sudarė: Seimo Pirmininkas Leonas Bistras (Krikščionių demokratų bloko Krikščionių demokratų frakcija); I vicepirmininkas kanauninkas Justinas Staugaitis (Krikščionių demokratų bloko Ūkininkų sąjungos frakcija); sekretorius, kuris turėjo sprendžiamąjį balsą, Kazimieras Ambrozaitis (Krikščionių demokratų bloko Darbo federacijos frakcija); sekretorius, turintis patariamąjį balsą, Mečys Markauskas (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija). Sudarytas Prezidiumas buvo mažesnis, negu numatė Seimo statutas, nes dėl partinių ginčų Seimui nepavyko išrinkti: antrojo vicepirmininko, antrojo sekretoriaus, turinčio sprendžiamąjį balsą, ir taip pat antrojo sekretoriaus, turinčio patariamąjį balsą. Nuolatinis I Seimo Prezidiumas buvo išrinktas 1923 m. sausio 23 d. (20 – ajame I Seimo posėdyje) ir jis pakeitė (tiksliau iš esmės papildė) laikinąjį Prezidiumą. Seimo Pirmininku tapo filosofijos daktaras Leonas Bistras (Tamošaitis, 2009, p. 108).

Tiesa, dar vienas reiškiny, kuris apsunkino Krikščionių demokratų bloko valdančiąją padėtį buvo opozicijos iškeltas ginčas dėl Respublikos prezidento išrinkimo konstitucingumo. 1922 m. gruodžio 21 d. I Seimo posėdyje vien dešiniųjų partijų balsais Lietuvos Respublikos prezidentu buvo išrinktas Lietuvos ūkininkų sąjungos atstovas Aleksandras Stulginskis. Opozicija griežtai atsisakė pripažinti prezidento rinkimų rezultatus. Opozicija tvirtino, jog prezidento išrinkimas esąs nekonstitucingas, nes to meto Kostitucija reikalavo, jog prezidentas būtų gavęs absoliutinę visų atstovų balsų daugumą. 1922 m. Konstitucijos 41 straipsnio 1 dalis skelbė, jog: „Respublikos Prezidentas renkamas slaptu balsavimu absoliutine atstovų balsų dauguma“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1922). Krikščionys demokratai, norėdami apginti savo nuomonę dėl Aleksandro Stulginskio išrinkimo prezidentu, ją gynė teigdami, jog konstitucijos tekstas nemini žodžio „visų“ atstovų balsų daugumą. Krikščionys demokratai teigė, kadangi Konstitucija vienu metu *expressis verbis* mini „visų atstovų balsų daugumą“, o kitu atveju mini tik „atstovų balsų daugumą“ praleisdama žodį „visų“, tai reiškia, jog antruoju atveju ji nemano, jog toji dauguma

turinti apimti viso Seimo sąstato daugumą ir pasitenkinanti balsavusiųjų dauguma (Romeris, 1990, p. 146).

Kitaip savo nuomonę gynė opozicija. Opozicija teigė, jog Konstitucija atstovais vadina visus Seimo narius, sudarančius pilną Seimo sąstatą (1922 m. Konstitucijos 22 str.), todėl ji turi galvoje ne tik balsavusiųjų atstovų daugumą, bet visų Seimo atstovų balsų daugumą. Opozicija tvirtino, jog nesvarbu, ar žodis „visų“ yra paminėtas ar ne, nes atstovais yra visi Seimo nariai pilname jo sąstate (Romeris, 1990, p. 146). Tokia buvo opozicijos nuomonė.

Mykolas Romeris teigia, jog toks interpretacijų ginčas buvo bergždžias. Abi šalys stengėsi įrodyti savo interpretaciją, tačiau ne įtikintį nesutinkančią šalį. Tiek viena, tiek kita šalis rėmėsi ne įsitikinimu, tačiau partiniais sumetimais bei politine aistra. Seime buvo siekiama įtikinti ne kita šalį, bet visuomenę. Tiesa, opozicijai tai buvo ginklas agitacijai ir valdančiojo bloko bei jo išrinkto Respublikos Prezidento autortitetui griauti. Visi šie veiksmai šalyje darė politinę padėtį netvirtą ir neramią (Romeris, 1990, p. 146).

Kriščionys demokratai vis dar tikėdamiesi sudaryti koaliciją su liaudininkais dėsė sudaryti Vyriausybę ir iki pat 1923 m. vasario 19 d. Vyriausybės pareigas buvo patikėtos Ernesto Galvanausko Ministrų Kabinetai, kuris buvo sudarytas 1922 m. sausio 1 d. dar Steigiamojo Seimo metu prieš konstitucijos išleidimą. Akcentuojama, jog paaiškėjus, kad vis dėlto koalicija su liaudininkų bloku nebus galima, atsistatydinęs Ernesto Galvanausko kabinetas buvo paleistas nuo tolimesnių savo pareigų vykdymo, o Ernestas Galvanauskas įpareigotas sudaryti naują Ministrų Kabineta. Naujas Ministrų Kabinetas buvo sudarytas ir patvirtintas 1922 m. vasario 22 d.

Seimui pristačius Vyriausybę, Seimas nusprendė neduoti savo pasitikėjimo (už ir prieš Vyriausybę balsavo po lygiai 38 Seimo atstovus). Buvo dar kartelį įsitikinta, jog Seimas yra be aiškios partinės daugumos ir be koalicijos perspektyvų, to pasekoje - bejėgis ir žadinantis politinę įtampą šalyje.

Kriščionių demokratų blokas, susitaręs su vyriausybe, norėdamas pašalinti šią įtampą, griebėsi radikalių pokyčių: Respublikos prezidento 1923 m. kovo 12 d. aktu I kadencijos Seimas, išbuvęs keturius mėnesius, buvo paleistas (Romeris, 1990, p. 147).

Galime teigti, jog: „politinės partijos parodė didelį nesubrendimą, kad tokiu kritišku momentu, kai buvo sprendžiamas Klaipėdos klausimas, kai Vilniaus byla dar kabo ore, kai buvo daug kitų svarbių nesutvarkytų reikalų, jos nepajėgė pasiekti kompromiso ir susitarti. Pamatinės Lietuvos klasės buvo ūkininkai ir darbininkai, ir galima sakyti, tik jos buvo atstovaujamos Seime. Bet ūkininkai ir darbininkai tarp

savęs nekovojo, o vieni ir kiti buvo susiskaldę į kovojančias tarp savęs partijas“ (Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis ..., 1990).

Pažymėtina, jog pagal 1919 m. Įstatymą apie draugijas, kuris reglamentavo partijų steigimą ir veiklą bei jos kontrolę, partija galėjo tapti kelių asmenų susivienijimas, jungiantis bendram tikslui: „Draugija (sajunga, partija ir kt.) – yra susivienijimas kuopon kelių asmenų, pasistačiusių kokį nors aiškų bendro darbo tikslą ir tam tikslui atsiekti, sutartinai, tam tikrais įstatais dirbančių“ (Lietuvos valstybės teisės aktai..., 1996). Galime teigti, jog asmenys turėjo galimybę jungtis į sąjungas ir taip pareikšti savo politinę valią, tiesa, naujai kuriama draugija turėjo atitikti 1919 m. Įstatymo apie draugijas nuostatas: partiją steigti galėjo ne mažiau kaip 5 asmenys, partijos įstatai privalėjo būti registruoti pas apskrities viršininką, steigimo dokumentuose turėjo būti nurodyti draugijos pavadinimas ir tikslas, darbo plotas, draugijos vedėjo rinkimų tvarka arba valdybos sudarymo būdas, vedėjo arba valdybos papildymas, tvarka, kuria remiantis buvo galima įstoti arba išstoti iš partijos, taip pat draugijos, kurios turėjo teisę įgyti nekilnojamojo turto arba turėti savo skyrius, savo įstatuose, be paminėtų kriterijų, turėjo nurodyti narių mokesčio didumą, visuotinio susirinkimo sušaukimo laiką, būdą, ir jos kompetenciją, apskaitos tvarką, įstatų keitimo tvarką bei skyrių steigimo tvarką (Lietuvos valstybės teisės aktai..., 1996). Steigiamos partijos turėjo dirbti pagal savo įstatus ir neperžengti jų ribų. Piliečių apsaugos departamentas ir apskrities viršininkas turėjo teisę sustabdyti draugijos darbą, jeigu draugija nesilaikė valstybės įstatymų ir juos pažeidinėjo. Tiesa, toks sprendimas galėjo būti skundžiamas. Remiantis 1919 m. Įstatymu apie draugijas tuo metu Vidaus reikalų ministerijoje turėjo oficialiai užsiregistruoti Lietuvos politinės partijos. Svarbiausios iš jų buvo šios: Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvos krikščionių demokratų partija, Lietuvių tautininkų sąjunga, taip pat bei Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija, kuri vėliau 1922 m. susijungus kartu su Lietuvos valstiečių sąjunga pasivadino Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga. Pabrėžiama, jog tuo metu aktyviai prieš Lietuvos nepriklausomybę kovojo ir už Lietuvos pajungimą sovietinei Rusijai pasisakiusi Lietuvos komunistų partija liko veikti pogrindyje – nelegaliai.

Galime teigti, jog pagal 1919 m. Įstatymą apie draugijas asmenys, atitikę šio įstatymo keliamus reikalavimus turėjo teisę burtis į susivienijimus, tokius kaip partijas, sąjungas ir taip išreikšti savo politinę valią šalyje. Paminėtina, jog pagal šį įstatymą leidžiant mokyklų vadovams ir moksleiviai turėjo teisę kurti savo tarpe draugijas, ir taip išreikšti savo įsitikinimus. Taip pat, mūsų nuomone, 1919 m. Įstatymas apie

draugijas turėjo nemažą diskrecijos galimybę ją įgyvendinantiems pareigūnams bei institucijoms, pavyzdžiui, 1919 m. Įstatymo apie draugijas 12 bei 14 straipsniuose numatoma draugijų teisė veikti savo įstatų ribose, jas uždarant tuo atveju, kai yra nesilaikoma įstatų. Galime sutikti, jog šis įstatymas paliko nemažą laisvę interpretacijoms, nes įstatų nesilaikymo sąlygos, peržengimo aplinkybės nebuvo tiksliai konkretizuojamos (Įstatymas apie draugijas, 1919). To pasekoje, toks normos nekonkretumas paliko didelę laisvę ir karo komendantų interpretacijai, kas gali būti traktuojama, kaip įstatymų sulaužymas ar jų peržengimas. Komendantas buvo įgaliotas kiekvieną atvejį spręsti individualiai. Tokiu būdu buvo sukurtas precedentas teisės nenuoseklumui.

Analizuojant galimybę partijoms veikti produktyviai karo padėties sąlygomis, būtina paminėti 1919 m. Ypatinguosius valstybės apsaugos įstatus. Pagal šiuos įstatus vietose, kuriose buvo paskelbta karinė padėtis, apskrities karo komendantai turėjo galimybę varžyti tam tikras demokratines piliečių teises, tokias kaip asmens, susirinkimų, spaudos, organizacijų, atlikti draugijų ir sąjungų kontrolę. Ši teisė pasireiškė tuo, kad karo komendantai turėjo teisę leisti privalomuosius įsakymus ir taisykles, o kartais pastarieji buvo nukreipti prieš draugijas ir sąjungas, pavyzdžiui, draugijos buvo įpareigosios pristatyti savo narių sąrašus, statutus, programas, apie naujų narių priėmimą arba savo statutų keitimą draugijos turėjo pranešti iš anksto, turėjo būti gautas komendantų sutikimas.

Galime manyti, jog šalies demokratėjimo, parlamentarizmo laikotarpiu, tokių galių suteikimas karo komendantams galėtų būti tiesiogiai susijęs su tikslu užtikrinti ką tik nepriklausomybę atgavusios Lietuvos valstybingumo užtikrinimui ir antivalstybinės veiklos užgniaužimui. Komunistų partija, kuri tuo metu Lietuvoje buvo uždrausta, veikė pogrindyje ir vykdė propagandą. Tokiu būdu, karo komendantai atliko labai svarbų vaidmenį: stebėjo nelegalias organizacijas, vykdė slaptų duomenų rinkimą, ir pasinaudodami 1919 m. Ypatingaisiais valstybės apsaugos įstatais baudė įtariamuosius antivalstybine veikla. Tokiu atveju turėtume sutikti su nuomone, jog karo padėties įstatymas atliko savo paskirties funkciją, o jame numatytas draugijų ribojimas valstybingumo vardu buvo pateisinamas.

2.2 II Seimas

Paleidus I Seimą, buvo paskelbta naujo Seimo rinkimų data. Rinkimai į II Seimą įvyko tų pačių metų 1923 m. gegužės 12 ir 13 dienomis. Kaip ir anksčiau, per II Seimo rinkimus net aštuoniose Lietuvos apskrityse buvo palikta karo padėtis. Šiose apskrityse rinkimų agitacija buvo ribojama, tačiau likusioje Lietuvoje vyko arši rinkiminė kova, lyginant su rinkimais į I Seimą, piliečiai rinkimuose dalyvavo aktyviai.

Į pirmąjį posėdį II Seimas susirinko 1923 m. birželio 5 d. Kaune. Į II Seimą, kaip ir į I kadencijos Seimą buvo išrinkti 78 tautos atstovai. Krikščionių demokratų blokas gavo 40 vietų parlamente (iš kurių Lietuvių krikščionių demokratų partijai atiteko 14, Lietuvos ūkininkų sąjungai – 14, Lietuvos darbo federacijai – 12 vietų), Valstiečiams liaudininkams atiteko 16 vietų, socialdemokratų partijai – 8, žydų atstovams – 7, lenkų partijai – 4, vokiečių – 2, rusų partijai – 1 vieta.

Kaip galime matyti, lyginant su I seimu, II - osios kadencijos Seime išaugo tautinių mažumų atstovų skaičius. Apie trečdalį Seimo narių sudarė pirmą kartą išrinkti atstovai. Per II Seimo kadenciją pasikeitė 17 atstovų. Į II Seimą buvo išrinktos trys moterys. Akcentuotina, jog Lietuvos Respublikos Seimas moterų politinių teisių įgyvendinimo atžvilgiu buvo išskirtinė institucija, kadangi būtent Seime anuomet moteris pasiekė valstybinės karjeros aukštumas.

1925 m. rugsėjo 25 d. Magdalena Galdikienė tapo Seimo Prezidiumo nare. Jai taip pat teko garbė eiti II Seimo antrojo sekretoriaus pareigas, o 1926 m. kovo 5 d. Magdalena Galdikienė užėmė Antrojo Seimo antrojo vicepirmininko pareigas. Tai buvo didelė pergalė moterims politikėms, lyginant su tuo, kaip nesėkmingai moterims klostėsi aplinkybės užimti kitus aukščiausius valstybės postus tuo metu (Rinkimų teisė ir moterys 1920-1940..., 2020).

Galime teigti, jog II kadencijos Seimo rinkimus laimėjo Krikščionių demokratų blokas, tačiau ir šiame Seime bloko persvara buvo gan nežymi. Tiesa, Krikščionių demokratų padėtis sustiprėjo tuo, jog liaudininkai sutiko kartu su demokratais žengti į Ministrų kabinetą. Tiesa, šis bendradarbiavimas buvo gan nenuoširdus, iš tikrųjų tai buvo *quasi* koalicija, kuriai būdingas nepastovumas. Abi koalicijos viešai spaudoje ir Seime puolė vieną kitą, tačiau sąstato prasme, Ministrų Kabinetas buvo koalicinis (Romeris, 1990, p. 147).

Tiesa, buvo tikimasi, jog vyriausybė galės sėkmingai funkcionuoti, tačiau iškilo kitų problemų: nemažai Ministrų kabineto narių buvo jauni ir nepatyrę valstybės valdyme, problemų sąrašą papildė ir tai, jog partijos vis labiau siekė kontroliuoti savo

atstovus išrinktoje Vyriausybėje, buvo reikalaujama iš jų ataskaitų ir duodamos instrukcijos, kuriomis jie turėjo vadovautis darbe. To pasekoje, partijų savitarpio santykiai prastėjo. Krikščionių demokratų ir liaudininkų koalicija buvo silpna, labiau priminė paliaubas, negu tikrą koaliciją. Buvo kovojama dėl pasaulėžiūros, tikybos dalykų ir to, kas su jais daugiau ar mažiau susieta (Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis ..., 1990). Ši nenuoširdi *quasi* koalicija truko iki pat 1924 m. birželio mėnesio. Tuomet atsistatydino koalicinis Ernesto Galvanausko kabinetas ir atsirado grynai krikščioniškas demokratinis Antano Tumėno, o vėliau ir Vytauto Petrulio ir Leono Bistro valdomas kabinetas.

Galime teigti, jog visą abiejų pirmųjų kadencijų Seimo laikotarpį (1922 m. lapkričio mėn. - 1926 m. birželio mėn) galėtume laikyti Krikščionių demokratų bloko viešpatavimo periodu. Piliečiai, eidami balsuoti, pasitikėjo krikščionimis, todėl ši partija sulaukdavo daugiau balsų negu kitos.

Krikščionių demokratų valdymo periodu buvo atlikta reikšmingų ir prasmingų darbų. Nepaisant to, jog demokratai priiminėjo Seime sau palankius įstatymus, kurie leido labiau kontroliuoti opoziciją, vidaus padėtis buvo pakankamai stabili. Buvo įgyvendinta valiutos reforma, būtent litų aukso valiutos įvedimas, kuris autonomizavo Lietuvos finansinį pajėgumą, Krikščionys demokratai sugebėjo sudaryti valstybės biudžetus ne nuostolingus (deficitinius), kai valstybės išlaidos neviršijo valstybės pajamų. Buvo priimami įstatymai, kurie kūrė naujus bankus, akcines bendroves. Seimas ir toliau rūpinosi švietimo ir kultūros problemomis, buvo statomos mokyklos. Buvo priimtas „Švenčių ir poilsio įstatymas“, kuriame nustatytos valstybės ir katalikų šventės, taip pat priimti pradinių ir vidurinių mokyklų įstatymai, tai leido plėsti mokyklų tinklą, tiesiami geležinkeliai. Vienas iš reikšmingesnių atliktų darbų – Žemės reformos įvykdymas, reorganizavęs ūkiškojo pajėgumo pamatus agrarinių santykių srity, kaimų suskirstymu vienkiemiais, individualizavęs ūkinius gamybos vienetus, buvo įkurta Žemės ūkio akademija.

Be kitų darbų, buvo įvestas „Sustiprintos apsaugos įstatymas“, kuris leido Vidaus reikalų ministrui ir policijai labiau kovoti su opozicija, buvo susiaurintos žydų autonomijos teisės. Seimui teko spręsti ir keblias užsienio politikos problemas. Buvo pasirašyta 1924 m. Klaipėdos krašto konvencija¹⁵(Romeris, 1990, p. 148), nusistovėjo santykiai su Vokietija (buvo pasirašyta prekybos sutartis). Toliau vedama kova su Lenkija dėl Vilniaus krašto, aktyviai buvo sudaromos prekybos sutartys su

¹⁵ Klaipėdos krašto formalinis įjungimas į Lietuvos valstybę ir jos konstitucinės būklės Lietuvoje sutvarkymas.

Čekoslovakija, Skandinavijos šalimis. Visa tai kėlė Lietuvos ekonominį lygį. Lietuva norėdama greičiau likviduoti karo žalos padarinius sudarė su JAV paskolos sutartį. 1924 – 1925 m. Seime partijos pritarė, kad būtų sudaryta Baltijos šalių Sąjunga, tačiau dėl Lenkijos ir Vokietijos valstybių trukdymų sąjunga taip ir nebuvo įkurta.

Kaip matome, II Seimo kadencijos metu stabilizavosi padėtis ir užsienio politikos sferoje, tačiau nepaisant šių darbų, atsižvelgiant į 1922 metų Konstituciją, visiška demokratinė santvarka, kartu su visomis asmens, žodžio, spaudos ir kitomis laisvėmis bei teisėmis nebuvo įgyvendinta. Tuo metu vis dar galiojo 1920 m. liepos 23 d. įvesta karo padėtis kartu su ypatingųjų valstybės apsaugos įstatymų suvaržymais, kurie ir toliau liko visą krikščionių demokratų valdymo laikotarpį. Demokratiškumas buvo pasireiškęs tik Seimo rinkimų metu (Švoba, 1990, p. 108-109).

II Seimo kadencijai einant į pabaigą, išryškėjo partijų tarpusavio kova, kuri nebeleido normaliai dirbti, todėl buvo pradėta ruošti naujiems Seimo rinkimams. Artėjant naujiems Seimo rinkimams II Seimo posėdžiuose susirinkdavo vis mažiau Seimo atstovų, kartais būdavo sunku surinkti ir kvorumą. Galiausiai, 1926 m. kovo mėnesį Seimas buvo paleistas, o 1926 m. gegužės 8 d. – 10 d. buvo surengti rinkimai į III Seimą.

Apibendrinant galime teigti, jog II Seimas buvo išskirtinis tuo, jog veikė visą Konstitucijos nustatytą kadenciją. Atliko nemažai darbų tiek užsienio, tiek vidaus politikos klausimais. II Seimo priimti sprendimai stiprino šalies vidaus ekonomiką. Seimo įtaka ir reikšmė šiuo laikotarpiu valstybės valdyme tik stiprėjo. Partijų centrinė vadovybė įgydavo vis didesnę įtaką, ėmė kontroliuoti savo atstovus Vyriausybėje. Tiesa, šiuo laikotarpiu nebuvo panaikintas karo stovis ir demokratinė santvarka, kartu su visomis asmens, žodžio, spaudos ir kitomis laisvėmis bei teisėmis nebuvo įgyvendinta.

2.3 III Seimas

III Seimo rinkimai vyko 1926 m. gegužės 8 – 10 dienomis, o į pirmąjį posėdį Seimo nariai susirinko 1926 m. birželio 2 d.

Pabrėžiama, jog III Seime nė viena partija neturėjo absoliučios daugumos. Lietuvos krikščionių demokratų partija gavo – 14 mandatų, Lietuvos darbo federacija gavo 5 mandatus, lenkų partija gavo 4 mandatus, Lietuvos socialdemokratų partija – 15, Lietuvių tautininkų sąjunga – 3 mandatus, Lietuvos ūkininkų partija – 2, Lietuvos

ūkininkų sąjunga – 14, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga – 22, Lietuvos vokiečiai ir klaipėdiečiai – 6 (vokiečiai – 1, Klaipėdos krašto vokiečiai – 5) (Seimo sušaukimo aktas..., 1926). Akcentuotina, jog Seimo nariai buvo išrinkti pagal pakeistą Seimo rinkimų įstatymą, o svarbiausia jo pataisa tapo parlamento narių skaičiaus padidinimas iki 85 mandatų.

Krikščionių demokratų blokas nesugebėjo susieiti su kuria nors kita politine jėga. Prieš rinkimus, krikščionys agitavo įvairiais šūkiiais, pasitelkė dvasininkus, perdėtai gąsdino komunizmu ir kitomis socialinėmis nelaimėmis, siekdami sutelkti valdžią savo rankose. Tiesa, krikščionys mėgino vėl sueiti kartu su liaudininkų partija, tačiau liaudininkai to griežtai atsisakė ir tapo krikščionių bloko priešais. Dėl savo ideologinio nelankstumo, tarp organizuotų politinių jėgų krikščionių blokas niekur nerado draugų, o savo nelankstumu visus dar labiau atstūmė. Tiesa, krikščionys demokratai turėjo šansą susieiti su tautininkų atstovais, tačiau jų laiku neįvertino, nepadėdami ne tik patekti į Seimą, bet ir visaip trukdydami, sau priskirdami tautiškumo kontekstą, jį uzurpuodami. To pasekoje, tiek liaudininkai, tiek tautininkai tapo krikščionių bloko nuožmiais priešais. Visoms politinėms srovėms krikščionių hegemonija valstybės valdžioje atsibodo ir visi jų tuo metu nekenė (Romeris, 1990, p. 203-204, 242).

To pasekoje, rinkėjai daugiau palaikė kairiąsias partijas – socialdemokratų ir valstiečių liaudininkus, tačiau nė viena partija III Seime nesudarė daugumos. Tapo aišku, jog III Seimo išrinkta valdžia bus koalicinė. Valdančiosios koalicijos partneriais tapo valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai ir tautinės mažumos.

Organizuojant Seimo darbą buvo svarbios sudaromos komisijos. Veikė tiek nuolatinės, tiek laikinosios komisijos. Per Seimo Prezidiumo rinkimus III Seimo Prezidiumą sudarė: Seimo Pirmininkas Jonas Staugaitis (Lietuvos valstiečių sąjungos frakcija), I vicepirmininkas Steponas Kairys (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), II vicepirmininkas Jonas Steponavičius (Krikščionių demokratų bloko Krikščionių demokratų frakcija), I sekretorius Rudolfas Kinderis (Lietuvos vokiečių ir klaipėdiečių frakcija), deja, II sekretoriaus nepavyko išrinkti, jis buvo išrinktas tik 1926 m. liepos 2 d. ir juo tapo Balys Žygelis (Lietuvos valstiečių sąjungos frakcija).

1926 m. birželio 7 d. išrinktas naujasis Lietuvos Prezidentas – liaudininkų vadas -Kazys Grinius. Valstybės prezidentas pavedė sudaryti Ministrų Kabineta. Ši užduotis teko liaudininkų lyderiui Mykolui Sleževičiui: „Sleževičiaus vyriausybės padėtis buvo nelengva. Patenkinti tokią margą ir turinčią tokias įvairias programas bei siekius koaliciją buvo labai sunku. Jau tarp pačių liaudininkų vyravo jaunas radikalus

elementas, kuris reikalavo radikalių reformų. Socialdemokratai turėjo savo socialistinę klasinę programą, kurios jie laikėsi. Mažumos, kaip klaipėdiškiai, lenkai, buvo greičiau konservatyvus elementas, o jų tikslas – gauti kuo daugiau visokių lengvatų bei privilegijų“ (Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis ..., 1990).

Kairiųjų liaudininkų – socialdemokratų koalicijos valdymo laikotarpis buvo gan trumpas, trūko nuo birželio iki gruodžio mėnesio, todėl nebuvo tikėtasi, jog ji būtų galėjusi įvykdyti kurias nors programines reformas. Remiantis teisės profesoriaus Mykolo Romerio darbais, koalicinis kairiųjų blokas nebuvo pakankamai tvirtas ir neturėjo aiškios programos, per savo kelis mėnesius būnant valdžioje, kairieji nieko kito nedarė, kaip tiksliai ruošėsi kelių konstituciniams principams pasireikšti (Romeris, 1990, p. 208, 242).

Tiesa, kairiųjų veikloje atsispindėjo noras viską daryti kitaip, negu iki šiol darė Krikščionių demokratų partija. Kairieji manė, jog krikščionių demokratų politika buvo ne demokratinė, todėl bandė vykdyti demokratizavimo politiką.

Verta paminėti, jog 1926 m. birželio 7 d. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose III Seime – (minimu laikotarpiu Lietuvos Respublikos Prezidentas buvo renkamas ne tiesioginių rinkimų būdu, tačiau jį rinko Seimo nariai) pirmą kartą istorijoje kartu su Kazio Griniaus ir Antano Smetonos kandidatūromis buvo iškeltos ir dviejų moterų, buvusių parlamentarių Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ir Felicijos Bortkevičienės kandidatūros. Prezidentu buvo išrinktas Kazys Grinius, o Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Felicija Bortkevičienė surinko tik po vieną Seimo nario balsą. Vis tik, tai buvo puiki proga moterims parodyti savo rimtus ketinimus politikoje ir valstybės valdyme. Moterys rodė pavyzdį, jog už savo teises yra pasiryžusios kovoti, nebijo iššūkių ir siekia aukščiausių postų valstybės aparate.

1926 m. birželio 17 d. Seimas priėmė Karo stovio panaikinimo įstatymą. Pirmą kartą Lietuvos Respublikos istorijoje buvo panaikinta karo padėtis, netrukus 1926 m. liepos 6 d. Seimas priėmė ir Amnestijos įstatymą. Įsigaliojus šiam įstatymui, iš kalėjimų į laisvę buvo paleisti politiniai kaliniai, tarp kurių buvo ir komunistai bei komjaunuoliai. Šį veiksma garsiai kritikavo visuomenė. Buvo priimami ir kiti įstatymai, kurie panaikino demokratinių teisių ir laisvių apribojimus. 1926 m. liepos 6 d. III Seimas priėmė Baudžiamojo statuto pakeitimą, panaikinusį mirties bausmę Lietuvoje. Netrukus buvo priimtas ir Spaudos įstatymo pakeitimas, kuris panaikino visus ligi tol galiojusius spaudos apribojimus.

Dėl naujų pertvarkymų pirmą kartą šalies istorijoje buvo leista laisvai šaukti susirinkimus, įgyvendintos spaudos, žodžio bei kitos demokratinės laisvės, buvo

pradėta nuolaidžiauoti tautinėms mažumoms. Kairiųjų valdžia, siekdama taupyti valstybės lėšas, sumažino atlyginimus Lietuvos Respublikos prezidentui ir Ministrų Kabineto nariams, planavo sumažinti darbo užmokestį valstybės tarnautojams, įvesti civilinę metrikaciją ir priimti kitas naujoves.

Dalis visuomenės nepalankiai sutiko III Seimo priimtus įstatymus, didelis pasipiktinimas kilo dėl Amnestijos įstatymo taikymo, taip pat dėl leidimo steigti lenkiškas mokyklas Lietuvoje. Vykdamas staigią demokratinimo politiką kilo neramumai visoje šalyje. Prasidėjo buržuazinio akademinio jaunimo mitingai bei politinio pobūdžio rezoliucijos, protestai prieš valdžios vedamą vidaus politiką, vyriausybės kaltinimas lietuviškumo slopinimu, pataikavimu komunistinei propagandai ir liaudies lenkinimui per lenkiškas mokyklas.

„Vyriausybė, vykdydama skubos keliu savo demokratinės santvarkos programas, visiškai neatsižvelgė į lietuvių visuomenės nuotaikas“ (Švoba, 1990, p. 132). Tiesa, pats savaime akademinis jaunimo judėjimas nebūtų pajėgęs nugriauti vyriausybės, ar esamos santvarkos, tačiau visuomenėje keliamas nerimas vis augo, tai valdantieji buvo pavojinga (Romeris, 1990, p. 211, 242). Krikščioniams demokratams pati santvarka nekėlė problemų, jie iš esmės siekė pašalinti esamą valdžią ir stoti jos vieton ir per naujus Seimo rinkimus vieniems ar kartu su perversmo bendrininkais – tautininkais atgauti savo prarastas pozicijas ir užtikrinti savo tvarkos įsigalėjimą (Romeris, 1990, p. 211, 242).

Galime apibendrinti, jog per kelis savo darbo mėnesius kairiųjų liaudininkų – socialdemokratų koalicija siekė daryti priešingai, negu iki tol darė krikščionys. Taip pat galime paminėti ir tai, kuo skyrėsi jų valdymas nuo prieš tai buvusių Seimų - jie aktyviai siekė vykdyti demokratizavimo politiką. Tiesa, Seimo atstovai priėmė ir sau nepalankių sprendimų, kurie kėlė pasipiktinimą visuomenėje. Tauta suteikė suverenitetą tautos atstovams ir tikėjosi, jog jis bus vykdomas, kaip tauta norėianti, tačiau išryškėjo aiškus skirtumas tarp valdančiųjų ir visuomenės. Valdantieji nematė to, jog visuomenė nėra pasiruošusi tokiems pokyčiams ir taip greitai, kaip jie tikėjosi.

Būtent dėl šių priežasčių, 1926 m. gruodžio mėnesį, iš 16 į 17 naktį įvyko valdžios perversmas. Sąmokslu vykdytojai, daugiausia susidedantys iš karininkų, suėmė visus valstybės ministrus ir patį Lietuvos Respublikos Prezidentą – Kazį Grinių. Buvo užimtos svarbiausios valdžios institucijos ir taip perimta valstybės valdymo kontrolė.

Galime teigti, jog Vyriausybė nesitikėjo tokio puolimo, nors gandai apie neramumus ir kylančią grėsmę sklاندė: „Vyriausybė buvo tikra savo darbais ir

pasitikėjo, kad niekas nerizikuos imtis prievartos prieš ją. Vyriausybė pasitikėjo savo teisine padėtimi ir teisine apsauga, bet ji neįsijautė, kad tos teisinės institucijos, kaip Seimas ir Vyriausybė, buvo sukompromituotos, ir pati demokratinė santvarka taip pat“ (Švoba, 1990, p. 157). Puolimas buvo įvykdytas be didelio pasipriešinimo. Dauguma ministrų buvo suimti savo namuose, o kariuomenė liko ištikima perversmą vykdančioms karininkams.

Kitas reikšmingas dalykas, kuris įvyko valstybėje buvo teisėto III Seimo paleidimas. Tuo metu, kai vyko perversmas, Seimas posėdžiavo. Karininkai įsiveržė į Seimą ir liepė visiems posėdžiaujantiems išsiskirstyti. Iš pradžių Seimas nesutiko, tačiau netrukus supratęs padėties rimtumą, pirmininkaujantis atstovas paskelbė posėdžio pabaigą ir visi ėmė skirstytis.¹⁶ Taip Lietuvoje buvo nuversta demokratinė valdžia ir įvestas autoritarinis režimas. Perversmą įvykdė ne tik karininkai, tačiau prie jo organizavimo prisidėjo ir tautininkai, ir krikščionys demokratai.

Teisėtai išrinktas Lietuvos Respublikos Prezidentas – Kazys Grinius, priverstas perversmo organizatorių, atstatydino paskirtą Mykolo Sleževičiaus Vyriausybę ir pavedė naują Ministrų Kabinatą sudaryti karininkų remiamam Augustinui Valdemarui. Taip pat sąmokslu organizatoriai priverstė Lietuvos Respublikos Prezidentą parašyti savo atsistatydinimo raštą iš pareigų, tai buvo milžiniškas žingsnis atgal nuo demokratijos kelio. Kaip matome, perversmas buvo nelegalus, valdžia buvo perimta neteisėtu būdu, uzurpuota, ir pats valstybės vadovas buvo priverstas prie jo prisidėti. Sąmokslu organizatoriai siekė inscenizuoti valdžios legalizavimą, kaip to įrankis ir buvo pasitelktas tuometinis Lietuvos Respublikos Prezidentas Kazys Grinius.

Išvaikius III Seimą, jis dar kartelį buvo sušauktas 1926 m. gruodžio 19 d. Sąmokslininkai nepaprastajame Seimo posėdyje naujuoju Lietuvos Respublikos Prezidentu išrinko tautininkų vadą, buvusį Valstybės Tarybos Pirmininką ir pirmąjį Lietuvos Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną. Taip buvo užgrobia teisėtai išrinkta valdžia. Seimas, vykdamas tautos suverenitetą, buvo paleistas, o naujų Seimo rinkimų data nebuvo paskirta.

Įvykus perversmui, konstitucinė santvarka žlugo, nes valdžios pasikeitimas įvyko prieštaraujant Konstitucijos dvasiai. Visa valstybės valdžia nugulė į vieno žmogaus rankas – prezidento. Perversmo organizatoriai siekė šiuos savo veiksmus pritraukti prie konstitucinės santvarkos: „Konstituciniai politinės valdžios organai formaliai liko tie patys – Seimas ir dvinarė Vyriausybė, susidedanti iš Respublikos

¹⁶ Visą detalų tekstą galime perskaityti 1926 m. gruodžio 16 d. „Seimo Stenogramose“ 63-asis posėdis, II sesija, III Seimas.

Prezidento ir Ministrų Kabineto. Jie, taip pat formaliai, buvo sudaryti laikantis Konstitucijoje nustatytos tvarkos. Tačiau faktiškai buvo pažeistas esminis Konstitucijos reikalavimas, kad Lietuvos Respublikos Prezidentas ir Ministrų Kabinetas turėtų Seimo pasitikėjimą, t.y. remtųsi jo dauguma“ Maksimaitis. 20001, p. 35). 1922 m. Konstitucija numatė, jog paleidus Seimą, ne vėliau kaip po 60 dienų turi įvykti nauji Seimo rinkimai. Galutinai Seimas buvo paleistas 1927 m. balandžio 12d., todėl rinkimai turėjo būti paskelbti ne vėliau kaip po 60 dienų iki 1927 m. birželio 12 d.

Galime sutikti su Mykolo Romerio įžvalgomis, jog: „Seimo paleidimas buvo laukiamas toks, kokį numatė konstitucija“ (1922 m. Konstitucijos 52 str.) ir kuris atitiktų tikrą Seimo paleidimo institucijos esmę parlamentarizme. Ši esmė yra aiški ir kategoringa: „Seimo paleidimas – tai apeliavimas į teisinės tautos arbitražinį sprendimą konflikte tarp vyriausybės ir parlamento. Todėl Seimo paleidimas savaime iš esmės numato naujus Seimo rinkimus, sudarančius kaip tik teisinės tautos sprendimą“ (Romeris, 1990, p. 242). Galime teigti, jog Seimo paleidimas, neskelbiant naujų Seimo rinkimų, buvo nekonstitucingas. Seimo pareigas ėjo prezidentas taip pažeisdamas atstovaujamosios demokratijos principus ir tautos išreikštą valią.

Paminus 1922 m. Konstitucijos santvarką, tapo akivaizdu, jog šios Konstitucijos veikimas yra neparankus naujai valdžiai. Nauja Vyriausybė nuėjo lengviausiu keliu ir 1928 m. gegužės 25 d. buvo oficialiai paskelbtas prezidento pasirašytas aktas, kuris vadinosi: Lietuvos Valstybės Konstitucija (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1928). Šios Konstitucijos tekstas kartojo daugelį 1922 m. Konstitucijos nuostatų. Tiesa, būdingiausias šios Konstitucijos skiriamasis bruožas buvo vykdomosios valdžios, visų pirma, Lietuvos Respublikos Prezidento, galių išplėtimas, tuo pačiu metu išsaugant pagrindinių demokratiškos institutų, skyrium imant – parlamentarizmo, regimybę, netgi bandant demonstruoti išaugusią tiesioginės demokratijos instituto – referendumo – reikšmę (Žilys, 2012, p. 130). Tautininkai, norėdami sustiprinti prezidento galią, pirmiausia turėjo išsivaduoti nuo Seimo priklausomybės. Tuo tikslu buvo atsisakyta prezidento rinkimų Seime. Prezidentas, nors ir netiesiogiai, imtas kildinti iš tautos, nustatant, jog prezidentą renka specialiai tam tikslui išrinktų rinkikų kolegija, kurie buvo vadinami ypatingaisiais tautos atstovais, o rinkimų tvarką nustato specialus įstatymas. Prezidento kadencija buvo išplėsta iki septynerių metų, nesiejant jos su Seimų kaita. Svarbus pastebėjimas, jog susirgusį, išvykusį iš šalies prezidentą turėjo pavaduoti ne Seimo pirmininkas, o ministras pirmininkas. Taip pat 1928 m. Konstitucijoje neliko galimybės prezidentą

nušalinti anksčiau laiko, o baudžiamosios bylos prezidento išskėlimui, dėl pačio prezidento tarnybinio nusikaltimo ar tėvynės išdavystės, nustatytas trijų ketvirtadalių Seimo narių balsų daugumos reikalavimas, tai numatė 1928 m. Konstitucijos 65 straipsnis (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1928).

Pabrėžiama, jog šioje Konstitucijoje prezidentas buvo ne tik valdomosios valdžios komponentas, bet ir savarankiškas įstatymų leidžiamosios valdžios subjektas. Svarbiausia šia prasme prezidento teisė buvo: „nesant Seimo, pertraukų tarp jo sesijų metu arba „negalint sušaukti nepaprastos sesijos“ – pačiam vykdyti Seimo funkcijas“ (Žilys, 2012, p. 130 – 131). Tai reiškia, jog prezidentas galėjo leisti įstatymus, tvirtinti valstybės biudžetą bei jo vykdymą, ratifikuoti tarptautines sutartis, kelti ministrams baudžiamąsias bylas dėl valstybės išdavimo ir tarnybinio nusikaltimo. Prezidento rankose nugulė tautos Seimui patikėti įrankiai, su kurių pagalba prezidentas galėjo elgtis, kaip tinkamas.

Atsižvelgiant į 1928 m. Konstitucijos preambulę, galime teigti, jog ši Konstitucija buvo faktiškai perversmininkų valdžios oktrojuota, tačiau norint sušvelninti oktrojavimo faktui, į 1928 m. Konstitucijos 106 straipsnį buvo įtraukta nuostata: „Konstitucija veikia nuo jos paskelbimo dienos, bet tikrinama ne vėliau kaip per dešimtį metų Tautos atsiklausimo keliu“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1928). Profesorius Mykolas Romeris teigia, jog šis straipsnis gali būti traktuojamas, kaip konstitucinis pasiūlymas tautai arba konstitucinis provizoriumas, o pati Konstitucija laikytina laikinu aktu, nes galinti veikti iki jos patikrinimo. Profesorius Mykolas Romeris bandė paprieštarauti nuomonei, jog ši Konstitucija yra oktrojuota, teigdamas, jog būtent 106 straipsnis suteikia Konstitucijai demokratinio pobūdžio. Šiame straipsnyje numatomas pačios Konstitucijos patikrinimas tautos atsiklausimo keliu, todėl profesorius yra labiau linkęs traktuoti tai, kaip konstitucinį pasiūlymą tautai, o ne kaip prezidento oktrojuotą Konstituciją. Naujoji Konstitucija nustatė, jog Seimas nebėra nuolatos dirbanti institucija. Seimas renkasi kasmet į dvi šaukiamas sesijas, kurios bendrai galėjo trukti iki šešių mėnesių, pabrėžiama, jog į šį terminą nebuvo atsižvelgta, todėl pasinaudodamas Konstitucijos 28 straipsniu, prezidentas Seimo rinkimų neskelbė iki pat 1936 m.

Taip pat Lietuvos Respublikos Prezidentui buvo suteikta teisė savo iniciatyva arba esant trims penktadaliams Seimo atstovų narių balsų sušaukti Seimą į nepaprastą sesiją iš anksto numatytų klausimų sprendimui.

Seimo galias įstatymų leidyboje ribojo ne tik prezidento *veto* priimtų įstatymų atžvilgiu teisė, įveikiama ne mažesnė kaip dviejų trečdalių balsų dauguma, bet taip pat

ir Vyriausybei ar piliečiams numatyta galimybė inicijuoti referendumą dėl Seimo priimto ar atmesto Konstitucijos ir paprasto įstatymo pakeitimo. Paminėtina, jog panašių ribojimų prezidento priimtiems įstatymams nenumatyta. Tiesa, vis dar buvo reikalaujama, jog Ministrų Kabinetas turėtų Seimo pasitikėjimą, tačiau buvo būtina kvalifikuota 3/5 Seimo atstovų balsų dauguma.

Pagal 1928 m. Konstituciją, Seimo rinkimai turėjo vykti pagal visuotinio, lygaus, tiesioginio ir slapto balsavimo bei proporcinės rinkimų sistemos reikalavimus, Seimas turėjo būti renkamas ne trejiems, bet penkeriems metams ir pakeltas amžiaus cenzas. Aktyvia rinkimų teise galėjo naudotis ne jaunesni nei 24 metų subjektai, o pasyvia – ne jaunesni nei 30 metų. Tiesa, pasikeitė Seimo padėtis, jis jau nebebuvo nuolatinė institucija. 1928 m. Konstitucijos 28 straipsnis teigia, jog „Išėjus laikui, kuriam Seimas buvo rinktas arba jį paleidus, naujojo Seimo rinkimai turi įvykti ne vėliau kaip per šešis mėnesius. Naujojo Seimo rinkimų dieną skelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas. Šis pusės metų laikotarpis netaikomas pirmajam Seimui rinkti“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1928). Pasinaudodamas šiuo Konstitucijos straipsniu, Lietuvos Respublikos Prezidentas Seimo rinkimų neskelbė iki pat 1936 m. todėl galime daryti išvadą, jog tuometinis atstovaujamosios demokratijos organas – Seimas, negalėjo vykdyti savo pareigų beveik dešimtį metų.

Tiesa, nuostatos dėl Seimo narių neliečiamybės, 1928 m. Konstitucijoje liko nepakitusios. Tik paminėtina, jog atsirado naujas straipsnis, kuris numatė, jog: „Seimo narys negali verstis, kas nesuderinama su jo pareigomis“ (Lietuvos Valstybės Konstitucija, 1928).

Pabrėžiama, jog 1928 m. Konstitucija buvo vienas iš pirmųjų Europoje konstitucinių aktų, pasukusių nuo demokratijos į autoritarizmą. Griežtos ir užbaigtos autoritarinės sistemos ji nenustatė ir formaliai nenutraukė demokratinio valdžios pamato, tik tai formaliai¹⁷ kas galūtinai bus įvykdyta 1938 m. Konstitucijoje (Romeris, 1990, p. 262). Galime sutikti su Mykolo Romerio nuomone, jog 1928 m. Konstitucija nuo pradžios iki galo nebuvo naujas kūrinys, jos pamatą sudaro 1922 m. Konstitucija, tiksliau pertvarkyta ar vietomis radikaliai pakeista. Kalbant apie išorinę formą, ši 1928 m. Konstitucija buvo 1922 m. Konstitucijos reforma, tačiau tam tikri: „esminiai pakeitimai yra tiek ryškūs, kad šiame reformos akte sunku yra pažinti tai, kas reformuojama, ir vargu bau būtų galima šią 1928 m. Konstituciją laikyti pirmosios

¹⁷ Iš esmės buvo aišku, jog yra ruošiamasi pakeisti demokratiją – prezidentokratija.

taša, o todėl tenka ją kvalifikuoti kaip naują, savarankišką konstituciją, kurioje tik pasiskolinta iš senosios visa eilė nuostatų“ (Romeris, 1990, p. 262).

Priėmus 1928 m. Konstituciją, Seimo rinkimų įstatymas nepasikeitė, išliko toks pats. Tiesa, po septynerių metų, 1935 m. buvo paskelbti du Seimo rinkimų įstatymo pakeitimai (Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas, 1935).

Pirmuoju Seimo rinkimų įstatymo pakeitimu rinkimų teisėtumo tikrinimo teisė buvo perleista Vyriausiajai Rinkimų Komisijai ir Vyriausiajam Tribunalui. Pabrėžiama, jog anksčiau dėl rinkimų teisėtumo svarstydavo ir sprendavo Lietuvos Respublikos Seimas.

Antrajame Seimo rinkimų įstatymo pakeitime buvo nustatyta kiek kitokia rinkimų tvarka. Buvo numatyta, jog rinkėjai balsuoja ne už kandidatų sąrašą, kaip buvo priimta anksčiau, tačiau už kandidatus, kuriuos jie pasirenka iš pateiktų kandidatų sąrašų rinkimuose.

Į rinkimų apylinkėje gautą voką rinkėjai turėjo įdėti tokį kiekį kortelių su kandidatų pavardėmis, kiek buvo renkama Seimo narių toje apygardoje. Paminėtina, jog už vieną kandidatą buvo galima balsuoti vieną kartą. Pakeitus Seimo rinkimų įstatymą, rinkimų apylinkės neteko balsų skaičiavimo teisės, to pasekoje pastarosios užantspauduotus ryšulius su vokais iš karto siuntė apygardos rinkimų komisijai. Atlikus balsų skaičiavimą, kiekviename kandidatų sąrašė buvo laikomas išrinktu tas kandidatas, kuris surinko daugiausia balsų.

1936 m. gegužės 9 d. buvo paskelbtas naujas Seimo rinkimų įstatymas (Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas, 1936). Šis įstatymas nustatė kitokią kandidatų sąrašų sudarymo tvarką. Kandidatus į Seimą turėjo pasiūlyti kiekvienos apskrities tarybos iš savo apskrities rinkėjų. Kyla pagrįstas klausimas, ar tokiu būdu renkama Seimą galime laikyti atstovaujama tautos institucija.

Pagal 1936 m. gegužės 9 d. Seimo rinkimų įstatymą kiekvienas apskrities tarybos narys galėjo pateikti ne daugiau kaip du kandidatus. Galutinis kandidatų sąrašas, su tiek kandidatų, kiek buvo tuo metu renkama apygardoje tautos atstovų, apskrityje buvo sudaromas po slapto balsavimo tarybos posėdyje.

Seimo rinkimuose rinkėjai turėjo teisę rinktis iš bet kurios į apygardos sudėtį įeinančios apskrities pateikto kandidatų sąrašo. Galiausiai, rinkimų rezultatai apygardose buvo nustatomi paskirstant mandatus tarp sąrašų proporcingai atsižvelgiant į surinktų balsų kiekį už kiekvieno sąrašo kandidatus. Sąrašė pirmenybė buvo teikiama kandidatams, kurie surinko daugiau balsų.

Pabrėžiama, jog pagal 1936 m. gegužės 9 d. Seimo rinkimų įstatymą buvo atsisakyta anksčiau veikusios proporcinės rinkimų sistemos, o tai reiškė, jog nebuvo galimybės alternatyviems kandidatų sąrašams, daugapiartinė sistema buvo nepageidaujama besiformuojančiam totalitariniam režimui. Kita vertus, mažoritarinė rinkimų sistema, kai daugiausia balsų surinkę gauna viską, atitiko totalitarinio režimo lūkesčius. Tokiu būdu organizuojami rinkimai negalėjo būti pavadinti demokratiškais, jie nebuvo grindžiami lygiu, tiesioginiu, visuotiniu bei slaptu balsavimu.

Galime pritarti Mindaugo Maksimaičio teiginiui, jog: „Monopolinę teisę siūlyti kandidatų sąrašus pavesdamas cenzine tvarka sudarytoms vietos savivaldybėms, vietoje tradicinės partinės kandidatų priklausomybės pripažindamas tik teritorinę jų priklausomybę, naujasis Seimo rinkimų įstatymas iš rinkimų procedūros visiškai eliminavo politines partijas. Be viso to, rinkimų išvakarėse dar ir suspendavus politinių partijų, išskyrus tautininkų sąjungos, veiklą, naujojo Seimo sudėtis tapo ne tik provyriausybine, bet ir politiškai vienalytė, vienpartinė“ (Maksimaitis, 2006b, p. 21), todėl pagrįstai galime teigti, jog pagal 1936 m. gegužės 9 d. priimtą Rinkimų įstatymą tautos atstovavimas rinkimuose buvo neįgyvendinamas ir nei kiek nepriminė demokratiškų, visuotinių rinkimų.

1927 m. balandžio 12 d. paleidus III Seimą, Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona neskubėjo skelbti naujų rinkimų į Seimą, todėl tik 1936 m. birželio 9-10 d. įvyko rinkimai į ketvirtąjį Seimą.

2.4 IV Seimas

1936 m. gegužės 9 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas paskelbė naują Seimo rinkimų įstatymą ir IV Seimo rinkimų datą. Renkant IV Seimą, buvo suvaržytos demokratinės visų piliečių teisės. Remiantis šiuo įstatymu, kandidatų į Seimą negalėjo kelti visuomeninės organizacijos ir piliečių grupės. Partijų veikla tuo metu buvo uždrausta, kandidatus rinko tik apskričių tarybos (Rinkimų teisė ir moterys 1920-1940..., 2020). Rinkimai vyko 1936 m. birželio 9 ir 10 dienomis. 1936 m. birželio 3 d. „Vyriausybės žinios“ paskelbė visų kandidatų į IV Seimą vardinius sąrašus pagal apygardas ir apskritis. Iš viso buvo paminėti 144 kandidatai.

Paminėtina, jog tai nebuvo demokratiškas parlamentas, veikiau vienas iš valdžios elementų, Respublikos Prezidento padėjėjas, kuriam buvo priskirtas pritarėjo vaidmuo. IV Seimą sudarė 49 parlamento nariai. Iš jų 42 nariai atstovavo Lietuvių tautininkų sąjungą. Pabrėžiama, jog skirtingai nei ankstesniuose rinkimuose, IV Seime nebuvo nei vienos atstovės moters, taip pat ir frakcijų, kadangi Seimas turėjo būti „nepartinis“.

Lietuvos Respublikos Prezidentui paleidus III Seimą, moterų dalyvavimas Lietuvos politinėje veikloje nutrūko. Galime teigti, jog moterims kelias į parlamentą iš esmės buvo užvertas. Tarp galimų kandidatų tuo laikotarpiu buvo minima žymi visuomenininkė Sofija Čiurlionienė, tačiau vienintele kandidate 1936 m. Seimo rinkimuose tapo tik Eugenija Klupšienė, iškelta Šiaulių mieste. Tiesa, nors tuo metu Eugenija Klupšienė sulaukė didelio rinkėjų palaikymo, vis dėlto nebuvo išrinkta į Seimą. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, suvaržius visų piliečių demokratines teises, moterų nebuvo ne tik Seime, Ministrų Kabinete, Lietuvos Valstybės Taryboje, tačiau ir gimnazijų direktorių postuose taip pat buvo tik vyrai (Rinkimų teisė ir moterys 1920-1940..., 2020).

Tautininkai per savo Vyriausybę faktiškai įvedė vienpartinę sistemą, kurios įgyvendinimas buvo užbaigtas 1936 m. vasario 6 d. vidaus reikalų ministrui paskelbus apie visų politinių partijų, išskyrus tautininkų sąjungą, uždarymą (Žilys, 2012, p. 133). Į pirmąjį posėdį IV Seimas susirinko 1936 m. rugsėjo 1 d. IV Seimas jau neturėjo tokios galios kaip prieš tai egzistavę Seimai, nes buvo tikslingai einama prie valdymo reformos, kur valdžios galia ir autoritetas būtų sukoncentruoti tik Prezidento rankose. Išrinkus IV Seimą, išryškėjo tokia valdžios sistema: pačiame viršuje buvo Prezidentas, kuris turėjo daugiausia galios savo rankose; Tautos renkamas Seimas, kurio tiek reikšmė, tiek galia buvo sumažinta, palyginti su seimokratijos laikais; ir Ministrų kabinetas, daugiau priklausomas nuo Prezidento negu nuo Seimo (Švoba, 1990, p. 242).

Paminėtina, jog 1928 m. Konstitucija ne vėliau kaip per dešimt metų nuo gyvavimo pradžios turėjo būti patikrinta tautos atsiklausimo keliu. Naujųjų politinių požiūrių fone galiojanti 1928 m. Konstitucija pasirodė pasenusi. Be to, artėjo terminas, iki kurio buvo žadėta tautos atsiklausimu ją patikrinti, tačiau užuot surengus referendumą, buvo imtasi naujos Konstitucijos parengimo. Naujoji Konstitucija, parengta specialios Valstybės tarybos komisijos ir priimta pagal naująjį rinkimų įstatymą neturėjusio opozicijos Seimo buvo priimta 1938 m. vasario 11 d., kurią

Respublikos Prezidentas paskelbė 1938 m. gegužės 12 d. Likus 3 dienoms iki 1928 m. Konstitucijos termino pabaigos (Žilys, 2012, p. 134).

1938 m. Konstitucija buvo atvirai autoritarinio pobūdžio, įnešusi daug pokyčių. 1938 m. Konstitucijos 3 straipsnis skelbė: „Lietuvos Valstybė yra respublika. Jos priešakyje yra Respublikos Prezidentas. Jis vadovauja Valstybei“ (Lietuvos Konstitucija, 1938). Išskirtinis buvo ir Konstitucijos 4 straipsnis, kuriame buvo skelbiama, jog „Valstybės valdžia yra vienatina ir nedaloma. Ją vykdo Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė ir teismas.“ (Lietuvos Konstitucija, 1938). Visų to meto demokratiškesnių šalių konstitucijoms buvo būdinga klasikinė trijų valdžių schema. Lietuvos Konstitucijoje atsirado ir ketvirtoji - prezidento valdžia. Valdžių nedalumo pobūdį Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona paaiškino taip: „jei vieninga tauta, tai juk ir valdžia turi būti vieninga“ (Smetona, 1974, p. 126-127). Naujai priimta Konstitucija darė prezidentą pagrindiniu ir bene vieninteliu įstatymų leidėju, šalia kurio veikė IV Seimas.

Naujoje Konstitucijoje buvo taikyta ir savotiška prezidento konstitucinių galių klasifikacija, teikiant skirtingą prasmę ir reikšmę „vadovavimui valstybei“ ir „prezidento galios veiksams“ (Smetona, 1974, p. 126-127). Svarbiausia Lietuvos Respublikos Prezidento teise tapo vadovavimas valstybei, apimantis Konstitucijos nesukonkretintą, tačiau akivaizdžiai išskirtinę, labiausiai įtaką darančią valstybės pagrindams prezidento veiklą. Vadovavimo valstybei prerogatyva, apimanti „visą Respublikos Prezidento galią“, buvo laikyta ypatinga ir tuo, jog jos subjektu buvo laikomas tik asmeniškai pats prezidentas, kitam asmeniui ji galėjo būti perduota tik vienu atveju - prezidento pareigybei likus vakuojančia. Tai reiškia – pasibaigus prezidento įgaliojimų laikui, prezidentui atsistatydinus arba jam mirus.

1938 m. Konstitucijoje buvo nustatyta, jog išrinktas prezidentas reprezentuoja Lietuvos valstybę ir priima svetimųjų valstybių atstovus, skiria Lietuvos valstybės atstovus bei atlieka kitas funkcijas, kurios nurodytos Konstitucijoje ir įstatymuose. Remiantis 1938 m. Konstitucija prezidentas turėjo teisę skirti ir atleisti valstybės kontrolierių ir kitus įstatymų nustatytus pareigūnus, prezidentas buvo paskelbtas vyriausiuoju ginkluotųjų pajėgų vadu, turėjo teisę atleisti arba paskirti kariuomenės vadą. Vietoj Seimo prezidentui buvo patikėta teisė skelbti nepaprastąjį karo padėtį, jis sprendė mobilizacijos, karo ir taikos klausimus, skyrė Ministrą Pirmininką, o šio teikimu – ir ministrus, Vyriausybė buvo atskaitinga ne Seimui, bet prezidentui. 1938 m. Konstitucijos 73 straipsnis skelbė: „Respublikos Prezidentas neatsako už savo galios veiksmus. Už kitus veiksmus Respublikos Prezidentas negali būti šaukiamas

atsakyti, ligi vadovauja valstybei“ (Lietuvos Konstitucija, 1938). Prezidentas Antanas Smetona teigė, jog „Atsakingumas nebūtų suderinamas su tuo autoritetu, kuris jam Konstitucijos suteiktas“ (Smetona, 1974, p. 126 – 127). Taip tuometinis Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona sukaupė savo rankose išskirtinę galią, lydinčią Lietuvą autoritarinio režimo link.

Iš esmės pasikeitė ir prezidento santykiai su kitomis valstybės institucijomis bei Seimo statusas ir galios valstybės valdyme. Prezidentas skyrė Seimo rinkimus. 1938 m. Konstitucija nustatė dvi Seimo paprastasias sesijas per metus, prezidentui buvo suteikta teisė jas sušaukti ir suteikta teisė uždaryti nesibaigus sesijai. Prezidentui buvo leista savo nuožiūra ar kvalifikuotai Seimo narių daugumai pareikalavus sušaukti nepaprastąją sesiją ir nustatyti joje svarstytinus klausimus, lygiai taip pat, nebaigus svarstytinų klausimų analizuoti, prezidentas turėjo teisę sesiją uždaryti. Buvo numatyta Seimą ir toliau rinkti 5 metams visuotiniu, tiesioginiu bei slaptu balsavimu, tačiau prezidentas galėjo jį bet kada paleisti ir skelbti naujo Seimo rinkimus, tai numatė Konstitucijos 81 straipsnis (Lietuvos Konstitucija, 1938).

1938 m. Konstitucija Seimui pavedė mažiau funkcijų, Seimo galios tapo labai menkos. Seimo darbo laikas buvo apribotas 5 ½ mėnesio. Pavasario sesija trūko nuo vasario 15 d. iki balandžio 15 d., o rudens nuo rugsėjo 15 d. iki gruodžio 31 d. Seimas jau nebebuvo savarankiška įstatymų leidybos institucija – nesant Seimo ar esant tarpams tarp Seimo sesijų, savarankiškas įstatymų leidėjas tapo Respublikos Prezidentas.

1938 m. Konstitucijoje įstatymų leidyba išimta iš Seimo skyriaus ir sudėta į atskirą XIII skyrių, pavadintą „Įstatymai“. Šis žingsnis buvo dėsningas, nes iš esmės, Konstitucija nesuteikė Seimui visiškos įstatymų leidybos teisės (Truska, 2003, p. 200). Remiantis 1938 m. Konstitucija Seimas galėjo svarstyti ir priimti tik įstatymų projektus. Pastarieji galiojančiais įstatymais virsdavo tik Respublikos Prezidento patvirtinti bei paskelbti. Paminėtina, jog: „literatūroje buvo pripažįstama, kad Respublikos Prezidentas sprendžia, ar Seimo svarstytas ir priimtas įstatymo projektas yra tinkamas, ne pats Seimas. Per trisdešimt dienų Prezidentas galėjo įstatymo projektą gražinti Seimui svarstyti antrą kartą. Net ir pakartotinai bent trijų penktadalių balsų dauguma Seimui tą patį projektą priėmus, Prezidentas galėjo rinktis: arba jį skelbti arba paleisti Seimą. Ir tik naujai išrinktas Seimas, bent ketvirtadaliui Seimo narių pasiūlius, dar kartą priėmęs tą patį įstatymo projektą, galėjo pagaliau įveikti Prezidento *veto*“ (Maksimaitis, 2005, p. 263). Todėl galime sutikti su Mindaugo Maksimaičio nuomone, jog: „procedūra konfliktui baigtis Seimo pergale buvusi tokia, kad praktiškai

yra beveik neįmanoma, jog konfliktas pasiektų tokią stadiją, kur sprendimą darytų pats Seimas“. (Maksimaitis, 2005, p. 263). Seimas neteko išimtinės įstatymų leidybos teisės. Buvo nustatyta, jog įstatymus, nesant sesijos ar Seimo, leidžia prezidentas. Pagal 1938 m. Konstitucijos 108 straipsnį Seimui buvo patikėta svarstyti ir priimti tik įstatymų projektus, kurie įstatymais virsdavo juos patvirtinant ir paskelbiant prezidentui (Lietuvos Konstitucija, 1938). Prezidentas galėjo grąžinti įstatymo projektą Seimui svarstyti antrą kartą, o jam tą patį įstatymo projektą absoliučia balsų dauguma pakartotinai priėmus, galėjo rinktis ar jį paskelbti, ar paleisti Seimą. Prezidento *veto* teisė galėjo būti įveikta tik naujai išrinkto Seimo ir jam tą patį įstatymo projektą priėmus.

Žvelgiant į 1938 m. Konstitucijos tekstą matome, jog Seimas neteko ir kitų svarbių prerogatyvų, pavyzdžiui, teisės tvirtinti biudžetą. Pagal 1938 m. Konstituciją Seimas galėjo svarstyti Ministrų Tarybos jam pateiktą biudžeto projektą, tačiau galutinis sprendimas dėl biudžeto priėmimo ir tvirtinimo priklausė Respublikos Prezidentui. Tiesa, Seimas vis dar turėjo galėjo reikšti paklausimus bei interpeliacijas Ministrui Pirmininkui arba ministrui, tiesa, nutarus atleisti Ministrą Pirmininką, ne Vyriausybė, o pats Seimas galėjo būti paleistas. Akcentuojama, jog tik naujai išrinkto Seimo ketvirtadalio narių sprendimu galėjo būti atleistas Ministras Pirmininkas.

Apibendrinant galime teigti, jog po 1938 m. naujosios Konstitucijos priėmimo Seimas neteko daug savo galių, taip pat didelės dalies svarbių Įstatymų leidžiamosios valdžios funkcijų ir daugeliu atveju tapo absoliučiai priklausomas bei kontroliuojamas Lietuvos Respublikos Prezidento. Tokiu būdu, palaipsniui, Seimas iš pagrindinės tautos valią reiškiančios, atstovaujamosios demokratijos institucijos, kuri turėjo plačius ir reikšmingus įgaliojimus, tapo tik apribotų funkcijų institucija, kurią kontroliavo valstybės prezidentas.

IŠVADOS

1. Atstovaujamoji demokratija, (kitaip dar vadinama reprezentaciniu šalies valdymu), yra tokia demokratijos forma, kai tauta išrenka savo valios atstovus (reprezentantus) ir perduoda jiems savo teisę atstovauti valdžioje: sprendimų vykdyme bei valstybės įstatymų leidyboje. Tautos atstovai vykdo savo pareigas remdamiesi šalies Konstitucija, kitais svarbiausiais šalies teisės aktais bei vadovaujasi savo morale ir sąžine.
2. Išrinkus Steigiamąjį Seimą jis tapo vieninteliu teisėtu tautos suverenios valios reiškėju valstybėje, tačiau kartu ir laikinu epizodu šalies valdyme. Steigiamasis Seimas nebuvo apribotas jokia kadencija, tačiau jam buvo patikėtos svarbios užduotys. Steigiamasis Seimas besikuriančios valstybės kontekste turėjo įtvirtinti Lietuvos valstybės valdymo formą ir santvarką bei priimti nuolatinę Lietuvos Respublikos Konstituciją. 1922 m. rugpjūčio 1 d., vainikuodamas savo darbus Steigiamasis Seimas priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją, tokiu būdu šalyje įtvirtinant demokratinę santvarką bei parlamentinį jos valdymą. Nepaisant to, jog Steigiamasis Seimas savo prigimtimi buvo steigiamosios valdžios institucija, kart ujis prisiėmė ir įsteigtosios valdžios – paprastojo seimo pareigas.
3. Priėmus 1922 m. nuolatinę Lietuvos Respublikos Konstituciją šalyje įsitvirtino parlamentinis valdymas. Svarbiausios valstybės valdymo funkcijos ir prerogatyvos nugulė į Seimo rankas, deja, tarpusavio nesutarimai, politiniai nesutarimai neleido normaliai dirbti ar sudaryti stiprių ir vieningų koalicijų. 1926 m. gruodžio 16 į 17 d. įvykus valdžios perversmui ir uzurpavus valdžią, buvo priimta 1928 m. Konstitucija, pagal kurią Seimas buvo nerenkamas beveik dešimt metų, o Seimo, kaip atstovaujamosios institucijos galios po truputį seko. Prezidentas tapo ne tik vykdomosios valdžios komponentas, bet ir savarankiškas įstatymų leidžiamosios valdžios subjektas, todėl Seimas iš pagrindinės tautos valią atstovaujančios institucijos su plačiais įgaliojimais, tapo Prezidento kontroliuojama institucija. Tokiu būdu Lietuva nuo demokratinio valstybės valdymo žengė autokratijos link.

4. Keičiantis visuomenei, nelikus abejingų moterų balsavimo teisės suteikimo klausimui, 1919 m. spalio 30 d. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas buvo konkretus pabrėždamas, jog rinkimuose gali dalyvauti visų tikėjamų ir tautų Lietuvos piliečiai vyrai ir moterys. 1919 m. suteikus balsavimo teisę moterims, tik besikurianti Lietuvos valstybė rinkimų demokratiškumo atžvilgiu aplenkė senąsias parlamentinės demokratijos valstybes.
5. Moterų atstovavimas Lietuvos Respublikos Seimuose buvo gan nedidelis, tačiau ryškus epizodas, o Lietuvos Respublikos Seimas moterų politinių teisių įgyvendinimo atžvilgiu buvo išskirtinė institucija, kadangi būtent Seime anuomet moteris pasiekė valstybinės karjeros aukštumas. Tuometinis moterų dalyvavimas svarbiausių valstybės organų veikloje leido atstovauti didelę visuomenės dalį ir taip prisidėti prie demokratijos kūrimo tarpukario Lietuvoje.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
- 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktas (1918). *Lietuvos aidas*, 22 (70).
- Lietuvos Valstybės Konstitucija (1922). *Vyriausybės žinios*, 100-799.
- Lietuvos Valstybės Konstitucija (1928). *Vyriausybės žinios*, 275.
- Lietuvos Valstybės Konstitucija (1938). *Vyriausybės žinios*, 608-4271.
- Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai (1918). *Lietuvos aidas*, 130(178).
- Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai (1919). *Laikinosios vyriausybės žinios*, 6-24.
- Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija (1920). *Laikinosios vyriausybės žinios*, 37-407.
- Įstatymas apie Lietuvos Valstybės laikinosios konstitucijos pamatinių dėsnių §§ 32 ir 33 pakeitimą (1919). *Laikinosios vyriausybės žinios*, 16.
- Įstatymas dėl sudarymo Komisijos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymų projektui paruošti (1919). *Laikinosios vyriausybės žinios*, 8.
- Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas (1919). *Laikinosios vyriausybės žinios*, 16.
- Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas (1919). *Laikinosios vyriausybės žinios*, 28-320.
- Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas (1920). *Laikinosios vyriausybės žinios*, 26-302.
- Mažojo Seimo sudarymo įstatymas (1920). *Vyriausybės žinios*, 50-491.
- Seimo rinkimų įstatymas (1922). *Vyriausybės žinios*, 98-793.
- Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas (1922). *Vyriausybės žinios*, 109-852.
- Seimo rinkimų įstatymo papildymas (1922). *Vyriausybės žinios*, 111-871.
- Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas (1926). *Vyriausybės žinios*, 219-1346.
- Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas (1931). *Vyriausybės žinios*, 369-2520.
- Seimo rinkimų įstatymo pakeitimas (1935). *Vyriausybės žinios*, 493-3442.
- Seimo rinkimų įstatymas (1936). *Vyriausybės žinios*, 533-3704.

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo pakeitimas (1938).
Vyriausybės žinios, 623-4436.

Seimo sušaukimo aktas, 1926 05 25, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 923,
ap. 1, b. 46, l. 102.

Steigiamojo Seimo darbai. I sesija. Sąs. 11 (1921), posėd. 54 (1920, spalio 22).

Steigiamojo Seimo darbai. I sesija. Sąs. 12 (1921), posėd. 55 (1921, sausio 17).

Specialioji literatūra

Byliunaitė, O. (1918). Ar turime moterų tinkamų į Tarybą? *Moterų balsas*, 4.

Blažytė, D. (1998). *Krikščioniškos demokratijos vertybės Lietuvos Valstybės Konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų retrospektyvoje*. Vilnius: Leidykla LII.

Bogušis, V. (1994). Lietuvos krikščionys demokratai ir parlamentinė demokratija Lietuvoje. *Atgimimas*, 33.

Bortkevičienė, F. *Iš mano ypatingų užrašų*. LMA RS. F. 190–19, l. 1.

Butvilavičius, D. (2009). Steigiamosios ir įsteigtosios valdžios konstitucinė skirtis. *Socialinių mokslų studijos*, 2(2), p. 79-99.

Čepėnas, P. (1986). *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Chicago: Dr. Kazio Griniaus fondas.

Daugirdaitė-Sruogienė, V. (1975). *Lietuvos Steigimasis Seimas*. New York: Pranciškonų spaustuvė.

Eidintas, A. ir Lopata, R. (2017). *Lietuvos Tarybos narių 1918 m. vasarą parengtas platesnis monarchinės Lietuvos Valstybės Konstitucijos tekstas, Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Girienė, B. (1918). Lietuvos atstatymo darbas ir moterys. *Tėvynės sargas*.

Gliožaitis, A. (2001). *Prieštaringi trečiojo Seimo darbai (1926-1927)*. Vilnius: Atgimimas, 2.

Garunkštis, A. (2000). *Steigiamojo Seimo reikšmė*. Vilnius: Atgimimas, 18.

„Iš Valstybės Prezidento ir Ministro Pirmininko atsišaukimo į piliečius dėl rinkimų į Steigiamąjį Seimą. Lietuva, 1920 m. balandžio 15 d., (83 (365)).

- Jurėnienė, V. (2005). Moteris ir demokratija kuriamoje valstybėje. *Parlamento studijos*, 3, <https://doi.org/10.51740/ps.vi3.388>
- Jurėnienė, V. (2006). *Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pab.- XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programos projektas (1907). *Draugija*, 1.
- Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918* (1991). Vilnius.
- Lietuvos Tarybai Vilniuje Lietuvos moterų pareiškimas*. LMA RS. F. 255–015, l. 2.
- Lietuvos Respublikos Seimo spaudos tarnyba, (2000). *1920-1922 metų parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai, aplinkybės*. Vilnius.
- Machovenko, J. (2019). Lietuvos Valstybės Taryba ir Steigiamasis Seimas kaip steigiamosios ir įsteigtosios valdžios institucijos. *Vilniaus universitetas*.
- Maksimaitis, M. (1992). Pirmoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. Vilnius: Teisės apžvalga, 1.
- Maksimaitis, M. (1994). Tiesioginė demokratija Lietuvos konstitucinėje teisėje. *Teisė*, 28.
- Maksimaitis, M. (1995). Steigiamojo Seimo 1920 m. Gegužės 15-osios Aktas ir jo konstitucinė reikšmė. *Teisė*, 29.
- Maksimaitis, M. (2000) Mažasis Seimas – ryškus epizodas Lietuvos parlamentarizmo raidoje. *Jurisprudencija*, 17(9).
- Maksimaitis, M. (2001). *Lietuvos teisės šaltiniai 1918-1940 metais*. Vilnius; Justitia.
- Maksimaitis, M. (2004). Centro partijų koalicija Steigiamajame Seime ir 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Jurisprudencija*, 53(45).
- Maksimaitis, M. (2005). *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia.
- Maksimaitis, M. (2006a). Konstitucijos peržiūrėjimo institutas Lietuvos Steigiamajame Seime. *Jurisprudencija*, 12 (90).
- Maksimaitis, M. (2006b). Lietuvos Seimo 1936 metų reforma. *Jurisprudencija*, 9 (87).
- Maksimaitis, M. (2011). *Mažoji Konstituantas*. Vilnius: Justitia.
- Maksimaitis, M. ir Vancevičius, S. (2004) *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia.

- Mesonis, G. (2003). *Valstybės valdymo forma konstitucinėje teisėje: Lietuvos Respublika Vidurio ir Rytų Europos kontekste*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
- Monkevičius, K. (2005). *Valdžių padalijimo principas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje*. DOI: <https://doi.org/10.51740/ps.vi5.369>
- M. Sleževičiaus kalba konstitucijos projekto reikalu (1922). *Lietuvos žinios*, 4.
- Klimas, P. et al. (1990). *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918-1928*. Kaunas: Šviesa.
- Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918-1928* (1990). Kaunas: Šviesa
- Račkauskas, K. (1967). *Lietuvos Konstitucinės teisės klausimai*. New York: Tėvų Pranciškonų spaustuvė.
- Raulinaitis, P. V. (1925). *Parlamentarizmas: istoriniai-teoretiniai parlamentinės tvarkos bruožai*. Klaipėda.
- Römeris, M. (1937). *Lietuvos Konstitucinės teisės paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1 dalis.
- Romeris, M. (1926). *Reprezentacija ir mandatas*. Kaunas: Valstybės spaustuvė.
- Romeris, M. (1990). *Lietuvos Konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis.
- Romeris, M. (1995). *Suverenitetas*. Vilnius: Pradai.
- Romeris, M. (1995). *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. Antra dalis. Vilnius: Pradai.
- Smetona, A. (1974). *Lietuvos santvarka darosi pastovi*. Boston: Pasakyta parašyta.
- Švoba, J. (1990). *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*. Vilnius: Vyturys.
- Tamošaitis, M. (2009). *I Seimas (1922–1923), Lietuvos Seimo istorija. XX–XXI a. pradžia*. Vilnius: Baltos lankos.
- Truska, L. (2003). *Mūsų konstitucionalizmo raida*. Vilnius: Valstybės žinios.
- Vaičaitis, V. A. (2008). *Hermeneutinė teisės samprata ir konstitucija*. Vilnius: Justitia.
- Vaičaitis, V. A. (2016). *Lietuvos konstitucionalizmo istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vinkleris, P. (2002). *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- Vinkleris, P. (2000). Prezidento institucija laikinosiose Lietuvos Valstybės Konstitucijose. *Teisė*, 35, p. 117-127.
- Žilys, J. (2004). Parlamento konstitucinio statuso bruožai demokratijoje. Teisinis istorinis aspektas. *Parlamento studijos*, 2.

Žilys, J. (2012). *Lietuvos Konstitucinė Teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Akmenytė-Ruzgienė, V. Rinkimų teisė ir moterys 1920–1940 m. Lietuvos Respublikos Seime. Prieiga:https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37727&p_k=1

SANTRAUKA

Atstovaujamoji demokratija Lietuvoje 1918 - 1940 metais

Kristina Gerčienė

Šiame rašto darbe yra analizuojamos svarbiausių valdžios institucijų kaip atstovaujamosios demokratijos organų veikla, svarbiausios jų funkcijos bei įstatyminis reglamentavimas Lietuvoje 1918-1940. Taip pat šiame rašto darbe yra nagrinėjamas moterų dalyvavimas ir veikla besikuriančios valstybės kontekste 1918-1940 m. bei nagrinėjamos aplinkybės, kurioms esant moterims buvo suteikta balsavimo teisė minimu laikotarpiu. 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Taryba, kaip to meto vienintelė lietuvių tautos atstovybė, paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, šį faktą įteisinti ir užtvirtinti turėjo naujai išrinktas Steigiamasis Seimas, kuris tapo suverenios tautos valios reiškėju šalyje. 1919 m. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas buvo vienas moderniausių teisės aktu Europoje. 1920 m. balandžio 14-16 d. įvykę rinkimai buvo pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti bei tiesioginiai rinkimai Lietuvoje. Prieš šimtą metų Lietuvos valstybė atsidūrė apsuptyje šalių, kurios pirmosios pripažino lygias vyrų bei moterų balsavimo teises, todėl Steigiamojo Seimo rinkimuose galėjo dalyvauti tiek vyrai, tiek moterys. Steigiamojo Seimo svarbiausi uždaviniai buvo šie: nustatyti valstybės valdymo formą bei priimti nuolatinę Lietuvos Respublikos Konstituciją. Iš viso tarpukariu buvo priimtos trys laikinosios – 1918 m., 1919 m., 1920 metų Konstitucijos bei 3 nuolatinės Konstitucijos - 1922 m., 1928 m., 1938 m.

Priėmus pirmąją 1922 m. nuolatinę Konstituciją buvo įtvirtintas valdžių padalijimo principas. Dėka priimtos Konstitucijos, valstybės parlamentui buvo suteiktos didelės galios ir prerogatyvos, tačiau dėl nuolatinė skirtingų partijų rietenų Seime, ne visada pavykdavo pasinaudoti šiomis suteiktomis teisėmis. Kilus aršioms nesutarimams ir šalyje įvykdžius perversmą, Seimas buvo nerenkamas beveik dešimt metų, o Seimo, kaip atstovaujamosios institucijos galia po truputį neteko galios. Prezidentas tapo ne tik valdomosios valdžios komponentas, bet ir savarankiškas įstatymų leidžiamosios valdžios subjektas. Tokiu būdu Lietuva nuo demokratinio valstybės valdymo žengė autokratijos link.

SUMMARY

Representative democracy in Lithuania in 1918-1940

Kristina Gerčienė

This paper analyzes the activities of the most important authorities as bodies of representative democracy, their most important functions and legal regulation in Lithuania in 1918-1940. This paper also examines the participation and activities of women in the context of the emerging state in 1918-1940 and examines the circumstances in which women were granted the right to vote during that period.

In 1918 of february 16 the Council of Lithuania, as the only representative of the Lithuanian nation at that time, announced the restoration of Lithuania's independence. In 1919 the law on elections to the Constituent Assembly was one of the most modern legal acts in Europe. In 1920 of April 14-16 the elections were the first general, equal, secret and direct elections in Lithuania. One hundred years ago, the Lithuanian state found itself surrounded by countries that were the first to recognize equal voting rights for men and women, so both men and women could participate in the elections to the Constituent Assembly. The most important tasks of the Constituent Assembly were the following: to establish the form of state governance and to adopt a permanent Constitution of the Republic of Lithuania. In total, three provisional Constitutions of 1918, 1919, 1920 and 3 permanent Constitutions of 1922, 1928, 1938 were adopted during the interwar period.

After the adoption of the first the principle of the separation of powers was enshrined in the permanent Constitution. Thanks to the adopted Constitution, the state parliament was given great powers and prerogatives, but due to the constant ruties of different parties in the parliament, it was not always possible to exercise these granted rights. After fierce disagreements and a coup in the country, the parliament was not elected for almost ten years, and the power of the parliament as a representative institution gradually lost its power. The president has become not only a component of the governing power, but also an independent body of the legislature. In this way, Lithuania moved from democratic governance to autocracy.